

XVI AMŽIAUS VILNIAUS PILININKAI: KOLEKTYVINIS PORTRETAS

RAIMONDA RAGAUSKIENE

Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus pedagoginis universitetas

Raimonda Ragauskienė – istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvos istorijos katedros docentė. Su žurnalo Lietuvos pilys redakcija bendradarbiauja nuo 2007 m. Autorė tūri Radvilių giminės istoriją, dirba prie Lietuvos Metrikos parengimo spaudai, renka medžiagą apie LDK valdovų dvaro socialinę istoriją.

Ivadas

Pilininkas (lot. *praefectus castrorum*, vok. *burgrabia*, lenk. *horodniczy*, rusén. *городничий*) buvo svarbiausias valdovo skiriamas Vilniaus pilių pareigūnas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais¹. Jo kompetencijai priklausė pilių statinių ir gynybinių įtvirtinimų būklės priežiūra, statybos ir einamieji remontai, jis buvo atsakingas už pilių gyventojų aprūpinimą ir administroavo jam pavaldžią išskirtą Vilniaus miesto dalį – pilininko jurisdiką, kurioje laisvai disponavo visa jos teritorijoje esančia žeme. Visa tai vykdė pasitelkės administracinių aparatą – papilininkius, pilininko jurisdikos vaitą, pilies raštininkus ir kt. Tad Vilniaus pilininkas buvo tiesioginis Vilniaus pilių ir pilininko jurisdikos viršininkas.

Ši pareigybė pradėjo funkcionuoti XV a. viduryje – vienas pirmųjų žinomų Vilniaus pilininkų buvo Ivaška Podbiplienta, paminėtas 1452, o paskutinis atstovas – Petras Geraltas Tovianskis éjo šias pareigas iki 1792². Kaip matyti, pilininkai būdavo skiriami iki pat Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo pabaigos, tačiau nuo XVII a. vidurio sumenkus pilių reikšmei ir griūvant statiniams, pareigybė tapo nominali. Didžiausią svarbą pilims, miestui ir net valstybei Vilniaus pilininkai įgijo XVI a. Tai buvo paskutinis šimtmetis, kai LDK sostinėje dar pastoviai ir ilgą laiką rezidavo LDK ir Lenkijos valdovai, nuolat vyko įvairaus masto Vilniaus Žemutinės pilies statybų ir remonto darbai, o rezidencinių rūmų gyvenimo ritmas savo intensyvumu neretai netgi lenkė krokuviškos rezidencijos kasdienybę. XVI a. Vilniaus pilininkai ryškiai matosi to meto visuomenėje.

Istoriografinės dėmesys tiek šio laikotarpio, tiek ir kitų šimtmečių minėtiems pareigūnams nebuvo pakankamas. Tyrimuose pateiktas daugmaž baigtinis Vilniaus pilininkų sąrašas, apibrėžtos bendrosios jų pareigybinių kompetencijos, nagrinėta pilininkų jurisdikos ir ją administruavusi struktūrų problematika. 1939 m. Euzebiuszas Łopaciński paskyrė atskirą straipsnį XV–XVIII a. Vilniaus pilininkams. Jame aptarė bendras jų funkcijas, sudarė ir pirmajį šių pareigūnų sąrašą³. Prie pilininkų temos Žemutinės pilies statybų ir priežiūros XVI–XVIII a. kontekste sugrįžo Stasys Samalavičius, patikslinęs jų sąrašą ir į apyvartą įvedės keletą naujų dokumentų iš Lietuvos Metrikos⁴. Deja, S. Samalavičiaus darbai liko nepastebeti XIV–XVIII a. Vilniaus vaivadijos pareigūnų sąrašą rengusių autoriu⁵.

Šiame išsamiausiaame šiandien turimame Vilniaus pilininkų sąraše kai kurie faktai „aträndami“ dar kartą. Gal būt dėl kalbos barjero lenkų istorikai lietuvišką istoriografiją naudoja itin nepreciziškai. Naujų duomenų, daugiausia iš Žygimanto Augusto dvaro saskaitų ir Lietuvos Metrikos knygų pateikta Vilniaus Žemutinės pilies raidos XIV – XIX a. pradžios šaltiniams skirtoje publikacijoje⁶, XVIII a. pabaigos Vilniaus pilininkų teisminė veikla atsišpindi Domininko Burbos straipsniuose⁷. Galiausiai, atskirai aptartos kelių pilininkų biogramos⁸.

Kol kas trūksta tyrimų, pateikiančių socialinį Vilniaus pilininkų grupės vaizdą. Šiame straipsnyje tyrimo objektu pasirinkus didžiausios pareigybinių įtakos pasiekusius XVI a. Vilniaus pilininkus, siekiama bent iš dalies užpildyti minėtą spragą ir pateikti kolektyvinį šios grupės portretą. Pabandyta nustatyti: 1) XVI a. pilininkų gyvenimo chronologiją; 2) jų socialinę kilmę ir tautybę bei religines pažiūras; 3) šeimyninę padėtį ir giminystės ryšius, 4) svarbiausius jų karjeros etapus ir pasiekta turtinę padėtį ir 5) veiklą, einant pilininko pareigas. Šiems tikslams pasiekti naudoti įvairūs nepublikuoti šaltiniai – nuo Lietuvos Metrikos įrašų iki pavieniai dokumentų, korespondencijos. Visgi ne visuomet turima medžiaga vienodai išsamiai apibūdina visus pilininkus, atskirais atvejais apie asmenį, išskyrus jo pareigybės éjimo laiką, daugiau nieko sužinoti nepavyko.

XVI a. Vilniaus pilininkai

1496 – 1619 m. Vilniaus pilininko pareigas éjo vienuoliaka asmenų: nuo Zankos Ivanovičiaus iki Jano Vlošeko. Visi jie darbavosi vienas po kito, arba darydami kelierių metų pertraukas (Kalėda Fiodorovičius). Ne iki galio aiškus Kučiuko atvejis, žinomas tik epizodinis jo kaip pilininko paminėjimas⁹. Kiti pareigūnai geriau atspindimi istoriniuose šaltiniuose, tad dėl jų veiklos abejonių nekyla. Kalbant apie pilininkų gyvenimo chronologiją, vos dvieim – Ulricho Hozijaus ir Vaitiekaus Pžetockio atvejais galima nustatyti tikslią jų gyvenimo trukmę: U. Hozijus gyveno 80 metų, o V. Pžetockis sulaukė 76-erių. Numanu, kad arti 60 metų išgyveno ir Janas Ulrichovičius Hozijus, apie 50 metų turėjo Šimka Mackevičius. Jei apie kitų 7 pilininkų mirties laiką yra gana tikslų duomenų, tai nieko negalima pasakyti apie jų gimimo datą. Tad išsiaiškinti šios grupės amžiaus vidurkį dažniausiai neįmanoma.

Pilininkų asmenvardžių rašyba įvairuoja, nepaisant to, jog visi asmenys gyveno viename šimtmetyje. Trys XVI a. pirmosios pusės pilininkai – Kučiukas ir atskirais atvejais Zanka bei Kalėda įvardijami vienanariu asmenvardžiu. *Kalėda* greičiausiai nurodė asmens pavardę. Kita vertus, šaltiniuose visur šis asmuo įvardijamas kaip *Kalėda*, ar *Kalėda Fiodorovičius*. Tampa visiškai neaišku, koks buvo jo vardas, kurį tikrai turėjo¹⁰. Turime du trinario įvardijimo atvejaus. Nurodant vardą, tėvavardį ir pavardę užrašomi Vaitiekus Šimkovičius Jundilos ir Povilo Šimkovičius Giedraičio asmenvardžiai. Dažniausiai sutinkami įvardijimo dviem asmenvardžiais būdai: vardas + tėvavardis (Zanka Ivanovičius, Šimka Mackevičius, Kalėda Fiodorovičius, Janas Ulrichovičius), arba vardas + pavardė (taikomas užsieniečiams). Asmenvardžių užrašymo formos taip pat nevienodos. Skirtinguose šaltiniuose tas pats asmuo įvardijamas keleriopai, ypač įvairuoja užsieniečių asmenvardžių rašymas. Galima priskaičiuoti 7 ar 8 U. Hozijaus ir dar daugiau J. Breitfuso asmenvardžių variacijų. Išlikę įrašai daugiausia ruseniški, nors užsieniečių pavardžių slavinimo atvejų tik vienas – J. Hozijus pavadintas tėvavardžiu (Ulrichovičius).

Taigi ryški su pilininkų asmenvardžiais susijusi ypatybė buvo ta, kad XVI a. pradžioje vietinės kilmės Vilniaus pilininkai neturėjo pastovių, paveldimų pavardžių, vyko jų formavimosi procesas. Prie vardo prisdėdavo tėvavardį, tačiau jo neperduodavo savo vaikams.

Ivanas → Zanka Ivanovičius → Aleksandras Zankavičius

Macka Andruškevičius → Šimka Mackevičius → Jonas Šimkevičius, Pilipas Šimkevičius

Fiodoras → Kalėda Fiodorovičius → ?

Vienas iš tipiškiausių pavyzdžių – Šimkos Mackevičiaus atvejis. Mackevičiumi jis pasivadino pagal tėvą

I pav. Kardinolas Stanislovas Hozijus. Antkapinis portretas. 1579 m. Santa Maria in Trastevere bažnyčia Romoje.

Fig. 1. Cardinal Stanislaus Hosius. Tomb portrait. 1579. At Santa Maria in Trastevere Church, Rome.

Macką, tačiau šis tėvavardis taip ir netapo šios šakos giminės pavarde. Jo sūnus Jonas dokumentuose vadinasi jau Šimkavičiumi, o ne Mackevičiumi. Iš kartos į kartą paveldimi vardai būdingi tik užsieniečiams, o tarp vietinės kilmės pilininkų pavardės atsiranda nuo XVI a. vidurio.

1 lentelė. XVI amžiaus Vilniaus pilininkai

Eil. Nr.	Asmenvardis	Asmenvardžio užrašymas šaltiniuose	Gyvenimo/mirties datos	Pareigų ējimo laikas
1.	Zanka Ivanovičius	Занка, Занко Иванович	Pirmas paminėjimas 1475(?), mirė prieš 1516-06-04	1496–1514
2.	Kučiukas	Кучук	Nežinomos	1514(?)
3.	Ulrichas Hozijus	Ulryk Hozjusz, Ulric Hoss, Hosz, Ulrich Hose, Hoose, Hoz, Гозий	Gimė 1455, mirė 1535-05 ar prieš 06-05 Vilniuje	1515–1535
4.	Janas Hozijus	Ян Улрихович, Joannes Hosius	Pirmas paminėjimas 1536-02-20, mirė po 1591	1536
5.	Šimka Mackevičius	Шимка Мацкович, Шимко Мацкевич, Шымко Мацкевич	Pirmas paminėjimas 1497. Mirė prieš 1545-03-05	1537–1542
6.	Vaitiekus Šimkovičius Jundila	Войцех Шымкович Юндзил	Gimimo data nežinoma. Mirė prieš 1550-02-13	1542–1543
7.	Povilas Šimkovičius Giedraitis	Павел Шымкович Гедрайт	Gimimo data nežinoma. Mirė prieš 1555-06-11	1545–1547
8.	Kalėda Fiodorovičius	Kolenda Chwiedorowicz, Коледа Федоровичъ	Gimimo data nežinoma. Mirė prieš 1568	1544?, 1547–1554

9.	Jobas Breitfusas	Hiof Breitfus, Pretfus, Prejtfus, Prethphus, Praifus, Pretwicz, Ион Прейтфас, Преотфас etc.	Gimimo data nežinoma. Mirė prieš 1571-10-15	1554–1571
10.	Vaitiekus Pžetockis	Wojciech Przetocki, Войтех Претоцкий, Albertus Przetocki	Gimė apie 1522. Mirė 1598-12-25	1572–1592
11.	Janas Vlošekas	Jan Włoszek, Ян Влошек	Gimimo data nežinoma. Mirė po 1619 03 21	1592–1618

Lentelė sudaryta pagal: *LM* (mikrofilmai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, f. 389), Nr. 24, l. 229; Nr. 38, l. 633 v–635; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518)*. Užrašymų knyga, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2002, p. 341; W. Urban, „Hozjusz Ulryk ok. 1455–1535“, *PSB*, t. 10, s. 47; H. Lulewicz, „Przetocki Wojciech ok. 1522–1598“, *PSB*, t. 29, s. 22; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, s. 26; R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius, 2002, p. 336; *UWW*, p. 102.

Vilniaus pilininkų socialinė kilmė, tautinė ir religinė priklausomybė

Socialinė kilmė. Luominį pilininkų statusą nusako jvairūs duomenys: tėvų socialinė priklausomybė, asmenvardžių įrašai ar tiesioginės žinios apie priklausymą vienam ar kitam luomui. XVI a. pilininkų atveju šis klausimas yra gana sudėtingas ir ne visuomet iki galo aiškus. Galima drąsiai teigti, jog tarp pareigūnų nebuvo nei vieno plebėjo, tačiau kai kurių šaknys buvo miestietiškos arba jie balansavo bajorijos ir miestietijos paribyje.

Neabejotinai miestietiškos kilmės buvo U. Hozijus, dar 1505 m. krokuvietiškame akte įvardytas kaip „garbingas“ (*circumspectis*), kas tik pabrėžė jo elitinę padėtį tarp miestiečių. Kažkuriuo metu U. Hozijus gavo bajorystę ir émė naudoti galbūt nusipirktą diplomą – iš šv. Romos imperatoriaus Maksimilijono buvo gavęs herbą, kuriamė pavaizduota „koja ant skydo ir du erelio sparnai virš šalmo“. Šį herbą naudojo ir jo sūnus, Vilniaus pilininkas Janas Ulrichovičius. Jis kartu su broliu Ulrichu 1561 m. pasitvirtino bajorystę nauja nobilitacija, tévo herbą papildydami 6 kulkomis iš brolio kardinolo Stanislavo Hozijaus herbo¹¹. Greičiausiai iš miestiečių kilęs, tačiau nobilituotas buvo J. Breitfusas. Apie tai netiesiogiai bylotų jo vedybos su Vilniaus burmistro Danieliaus Tordėjaus dukra, tamprūs ryšiai su valdančiojo Vilniaus miesto elito atstovais.

7 Vilniaus pilininkai priklausė bajorijai. Asmenvardžių lakonišumas byloja apie XVI a. pradžios pilininkų Zankos ir Kučiuko kilmę iš eilinių bajorų. Berods Z. Ivanovičius buvo kilęs iš smulkios Smolensko bajorijos, kurią taip noriai rėmė Lietuvos didžioji kunigaikštienė Elena. 1475 m. paminėtas valdovo sakalininkas Zanka Ivanovičius, E. Łopaciński manymu, galėjo būti būsimasis Vilniaus pilininkas¹². Jis sugebėjo prasibrautti į bajorus ir, kaip aiškėja iš jo nekilnojamomo turto bei turimų priklausomų žmonių skaičiaus, jis įsitvirtino privilegijuotame luome. Antros kartos bajoras buvo Vaitiekus Pžetockis. Nobilitaciją gavo

jo tėvas, Žygimanto Augusto dvariskis Jokūbas Pžetockis, kuriam buvo suteiktas „Szaszor“ herbas. Greičiausiai jo tėvas 1546–1547 m. vadovavo muitinei¹³.

Smulkaus bajoro Mackos Andruškevičiaus (mirė apie 1505) šeimoje gimė Šimka Mackevičius. Už tarnybą Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui Macka buvo gavęs žemę Žoludke bei pirko Turos dvarą netoli Rožankos (Lydos paviete). Bajorė buvo ir Šimkos motina, kilusi iš Astrynos pavieto, kur pilininkas paveldėjo motininę Onichimovčinos žemę¹⁴. Tose pat vietovėse įsikūrė didesnių karjerų nepadarę jo broliai Ivanas (mirė prieš 1524) bei Semonas (mirė po 1542). Tiesa, neaišku ar pilininko nesiejo giminystės ryšiai su daug turtingesniu ir įtakingesniu nuo 1524 m. valdovo raštininko pareigas ējusiu Andriumi Mackevičiumi. Galbūt jie buvo broliai ar pusbroliai? Ne iš ką turtingesnių bajorų kilo šaltiniuose „ponu“ tituluojamas Kalėda. Berods įtaka nepasižymėjo Jano Vlošeko giminė – būsimasis pilininkas savo karjerą pradėjo nuo vieno žemaičių laiptelių valdovo dvare – pažo pareigų. Kita vertus, neatmetama galimybė, kad jo tėvas buvo LDK dvaro iždininkas Stanislovas Vlošekas. Kol kas tai patvirtinančių neabejotinų įrodymų trūksta.

Tik du pilininkai iš visos grupės – Vaitiekus Jundila ir Povilas Giedraitis priklausė seniesiems LDK bajorams. P. Giedraitis galėjo būti susijęs su kunigaikščių Giedraičių giminės šaka, nors šaltiniuose taip ir netituluojamas. Jo bajoriskumą liudija naudotas herbinis signetas, kurį Vilniaus pilininkas pametė 1547 m. vakarieniaudamas pas Vilniaus kaštelioną Grigą Astiką¹⁵. Gulbės herbo Jundilų giminė – keturi Račkos Jundilos sūnūs: Mikalojus Dubičių ir Kaniavos laikytojas, nuo 1495 m. minimas kaip didžiosios kunigaikštienės Elenos virtuvininkas Mikalojus, Jonas – Ašmenos seniūnas (nuo 1519 m.), Povilas ir Šimka – valdovo dvarionys buvo gerai žinomi XV a. pabaigos – XVI a. pradžios Jogailaičių dvaruose. XVI a. pradžioje nuo savo valdų jie išrengė 23 raitelius. Pilininko tėvas Šimka be Vaiteikaus turėjo dar du sūnus: Gardino vaiskį ir arklidininką (1539 m.) Mikalojų ir Punios, Perlamo bei Daugų laikytoją Sebastijoną¹⁶.

Kaip matyi, su nedidelėmis išimtimis XVI a. Vilniaus pilininkais būdavo skiriami arba miestiečių kilmės, arba gilesnių bajorystės šaknų neturintys asmenys, naujieji bajorai su pareigybe stiprinę savo socialines pozicijas. Galima pritarti E. Łopaciński bendrai pilininkams tai-kytai išvadai: iš tiesų tai nebuvo žmonės kilę iš ypatingai žymių giminiių¹⁷. Svarbiausia, jog jie privalėjo būti gerai žinomi valdovo dvare ir pasižymėjė patikimumu bei atsidavimu.

Tautinė priklausomybė. Didelės reikšmės tautybei nustatyti turi duomenys apie gimimo vietas, pilininkų asmenvardžiai ir jų vartotos kalbos, pagaliau jų etninės

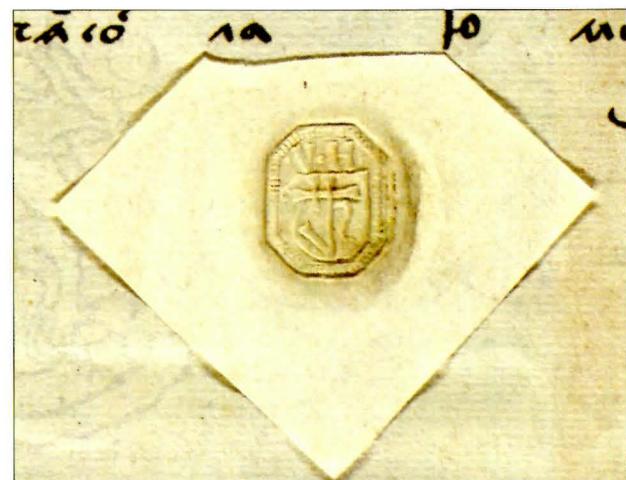
savivokos išraiška. Deja, šaltiniai šiuo požiūriu nėra itin iškalbingi. Lengvai atsekti pagal pavardes išsiskiriančius užsieniečius, tuo tarpu apie vietinius dažniau galima pasakyti, jog buvo LDK pilietis. Kasdieniame gyvenime ne itin svarbu buvo išskirti savo tautiškumą, netgi konfliktai jeigu kildavo, tai dažniausiai dėl turto, o ne dėl tautinių skirtingumų.

Tarp svarbiausių XVI a. Vilniaus pilies pareigūnų daugiau buvo vienos kilmės. Šias pareigas éjo 6 iš LDK žemų kilę asmenys: Zanka, Kučukas, Š. Mackevičius, V. Jundila, P. Giedraitis ir Kalèda. Sudétinga tiksliai apibréžti V. Jundilos ir P. Giedraičio tautybę. Iš lietuviškų – Vilniaus pavieto Maišiagalos apylinkių žemų kilęs Giedraitis vis dėlto antrą kartą vedé valdovo raštininko ruséno Stanislavo Skapo dukrą¹⁸. Greičiausiai abu šie pareigūnai neabejotinai mokéjo ruseniškai ir lenkiškai ir tikrą save laikė LDK piliečiais.

Kiti LDK kilmés pilininkai neabejotinai buvo rusenai. Ruseniški jų vardai ir tévavardžiai, tokie pat ir jų šeimos narių vardai. Antai, Ivano sūnus Zanka buvo vedęs Fedią, su ja susilaukė sūnaus Aleksandro. Be to, Zanka kurį laiką buvo valdovo ruseniškos kanceliarijos raštininkas¹⁹. Iš Lydos pavieto kilęs Š. Mackevičius²⁰ kalbėjo ir rašė ruseniškai, net karalienė Bona jam siunté išskirtinai ruseniškus laiškus. Iš viso žinomi 8 tokie valdovės laiškai jam, rašyti 1533 kovo 1 d., 1537 sausio 13 d., 1537 kovo 22 d. iš Krokuvos, 1538 vasario 3 d. iš Petrakavo, 1538 birželio 13 d., 1539 vasario 3 d., 1539 rugpjūčio 25 d. bei 1540 sausio 13 d. iš Krokuvos²¹. Šimkos sūnus Jonas karjerą pradéjo valdovo dvare rusenišku raštininku. Abejonių nekyla ir dėl Kalèdos tautybės. Jis ne tik vedé pilininko sąskaitų knygas ruseniškai, bet ir jo artimojoje aplinkoje netruko šios tautybės atstovų. Kita vertus, kasdieniame gyvenime kalbėjo ir lenkiškai. Šia kalba bendravo su patronu – Trakų vaivada Mikalojumi Radvila Ruduoju.

Tarp XVI a. pilininkų 5 buvo užsieniečiai. Du iš jų buvo vokiečių kilmés: Ulrichas ir Janas Hozijai. Pirmasis – gimė vokiečių miestiečių šeimoje Pforzheime, Badeno markgrafystėje. Jano Ulrichovičiaus Hozijaus abu tėvai buvo vokiečiai, nors jis pats gimė Krokuvoje. Hozijai tarpusavyje bendravo vokiškai, puikiai mokéjo lenkiškai ir greičiausiai lotyniškai. Du pilininkai buvo lenkai: Janas Vlošekas ir Vaitiekus Pžetockis. Abu rašé lenkiškai, ruseniškai, matyt, nemokéjo. Naujają tévynę Respublikoje rado olandas Jobas Breitfusas. Kasdieniame gyvenime jis bendravo lenkiškai. Apie tai byloja ir vienintelis žinomas lenkiškas Vilniaus vaito Augustino Rotundo laiškas bičiuliui J. Breitfusui. Taip pat puikiai mokéjo lotyniškai – šia kalba išliko jo autografas, lotyniški ir pilininko laiškai Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui²².

Pilininkų tautybę nebūtinai atspindėjo jų religines pažiūras. Matyt, kitaip ir negalėjo būti, gyventa sudétingu ir intensyviu religinių kovų laikmečiu. Pirmosios religinės „naujovės“ LDK sostinę pasieké XVI a. trečiąjame – ketvirtajame dešimtmetyje, be to, čia nuo seno gyvено katalikai ir stačiatikiai, religinį identitetą puoselėjo tautinės mažumos. Visa tai negalėjo nepaliesti ir pilies pareigūnų religinio nusiteikimo. Berods, didesnių neaiškumų nekyla dėl pirmųjų XVI a. Vilniaus pilininkų. Stačiatikis buvo Zanka. Tokį pat tikéjimą išpažino ir Š. Mackevičius – našlaujanti jo žmona antrą kartą ištékėjo

2 pav. Vilniaus pilininko Ulricho Hozijaus raštas su jo antspaudu, 1531 m. birželio 2 d. MAB RS, f. 138-2226.

Fig. 2. A letter with his seal from Vilnius Horodniczy Ulrich Hosiush, 2 June 1531. The Wróblewski' Library of the Lithuanian Academy of Sciences, f. 138-2226.

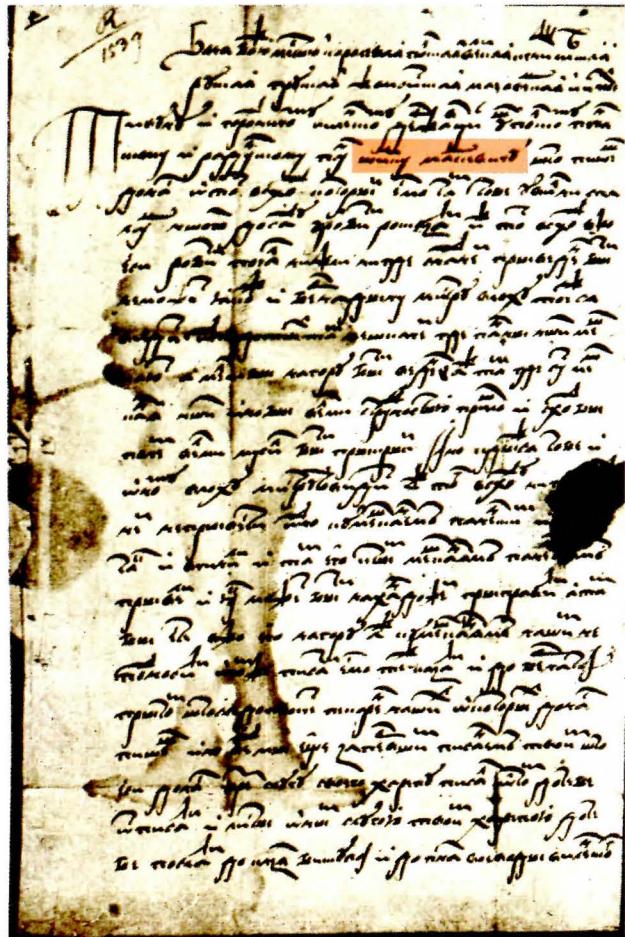
uz stačiatikio kunigaikščio Vasilijaus Palubinskio. Visgi jo sūnus J. Šimkovičius atrodo linko į protestantizmą, o šio žmona Aleksandra Višnovecka galėjo likti stačiatike²³.

Keturi pilininkai buvo katalikai. Giliai tikintys buvo abu Hozijai. Tą rodo kai kurie faktai: antai, U. Hozijus dalij pajamų už per Nerį pastatyta mūrinį tiltą skyrė Švč. Trejybės špitolės prie dominikonų vienuolyno statybai; jauniausias U. Hozijaus sūnus iš pirmos santuokos Stanislovas tévo turtų ir paramos dėka padarė nepaprastą karjerą ir tapo kardinolu. (1 pav.) 1567 m. Vilniaus vaitas Augustinas Rotundas laiške kardinolui S. Hozijui Vilniaus pilininką V. Pžetockį pavadino „žymiu ir dievobaimingu vyru“. Pastarasis išsišyrė religiniu uolumu: ne tik savo Juchnovičių valdoje Palenkėje fundavo katalikų bažnyčią, bet ir prisidėjo prie religinės polemikos, vertė į lenkų kalbą religinius (pavyzdžiu Brencijaus) tekstus. V. Pžetockis aktyviai bendradarbiavo su LDK jézuitais. 1580 m. jis iširašė į Vilniaus šv. Onos broliją, o 1582 m. kartu su Vilniaus vyskupu Jurgiu Radvila ir Vilniaus vaitu A. Rotundu pasirašė Vilniaus seminarijos įkūrimo aktą²⁴. Nors katalikų kritikos dėl neva protestantiškų pažiūrų sulaukė J. Breitfusas, iš tiesų jis buvo giliai tikintis katalikas. Apie tai byloja Grabove jo 3 valakais aprūpinta katalikų bažnyčią. Neatsitiktinai jam pilininkaujant Vilniuje, kapitulos jurisdikcijoje ir papilyje buvusi šv. Marijos Magdalenos bažnyčia gavo dar vieną šventojo Jobo vardą²⁵.

Apie pilininkų Kučuko, V. Jundilos, P. Giedraičio, Kalèdos ir J. Vlošeko religines pažiūras duomenų trūksta. Bet kuriuo atveju, Kučukas tikrai negalėjo būti protestantu. Atrodo, kad šias pareigas XVI a. éjo daugiausia katalikai. Kita vertus, pilininkais valdovai taip pat skyrė ir stačiatikius, greičiausiai nesureikšmindami religinio veiksnio. Protestantai, jei tokius ir buvo, sudarė mažumą.

XVI a. Vilniaus pilininkų šeimos

Stinga duomenų apie pilininko Kučuko šeiminę padėtį. V. Pžetockis, nors ir nebuvó dvasininkas, nesukûrė

3 pav. Šimkos Mackevičiaus paminėjimas ruseniškame karalienės Bonos laiške. 1537 m. W. Pociecha, Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia, Poznań, 1958, t. 3 (ijklja).

Fig. 3. A reference about Šimka Mackevičius in Queen Bona's letter. 1537. W. Pociecha, Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia, Poznań, 1958, t. 3 (insert).

šeimos – tai gan reta tais laikais; šaltiniuose paminėtas tik jo brolis Stanislovas, 1550 sausio 29 d. kartu su V. Pžetockiu įsivėlęs į muštynes su vilniečiu Grišku²⁶. Visi kiti XVI a. Vilniaus pilininkai, arba beveik 80 proc. tyrinėjamos grupės narių turėjo šeimas. Mažiausiai trys iš jų (U. Hozijus, P. Giedraitis ir J. Breitfusas) buvo vedę du kartus. Tokių atvejų galėjo būti daugiau, išlikę ne visi duomenys. Žmonų socialinė padėtis buvo panaši į pačių pilininkų – kilusios iš miestiečių, ar smulkiosios bajorijos.

U. Hozijaus pirmoji žmona – krokuviečio pirklio Erhardo Slackerio našlė Ana (m. apie 1520 m.), o antroji – krokuvietyė našlė Brigitė Glaywicz (m. 1553 m.), tarėjo Hieronimo Kruglo dukra. Janas Ulrichovičius Hozijus vedė gdanskiečio Bernardo Thuelo dukrą, Johano von Hatteno našlę Gertrūdą. Š. Mackevičiaus žmona – Žemaitijos bajoro, Vainuvos turėtojo Povilo (Paškos) ir Marinos, antrą kartą ištekėjusios už bajoro Furso, dukra Zofija Povilaitė (m. prieš 1563). Reikšminga, jog Z. Mackevičienė buvo pilininko P. Giedraičio antrosios žmonos, valdovo sekretoriaus ir Vilniaus aukštutinės pilies prižiūrėtojo Stanislovo Skapo dukros Felicijos teta. Po Šimkos mirties našlaujanti Zofija antrą kartą ištekėjo už kunigaikščio V. Palubinskio. Eilinių bajorų dukros buvo Zankos

žmona Fedia, V. Jundilos – Barbora Januškaitė ar pirmoji P. Giedraičio žmona, bajoro Motiejaus Jogėlos dukra²⁷. Néra duomenų apie J. Breitfuso pirmają žmoną, o antroji – Vilniaus burmistro Danieliaus Tordėjaus dukra, antrą kartą po J. Breitfuso mirties ištekėjo už kartografininko Motiejaus Strubičiaus. Žinoma, kad našlė buvo vedęs Kalėda Fiodorovičius, tačiau konkretesnių žinių apie ją nėra. Greičiausiai iš valdovo dvariskių kilo J. Vlošeko žmona Cecilia Kurnickaitė.

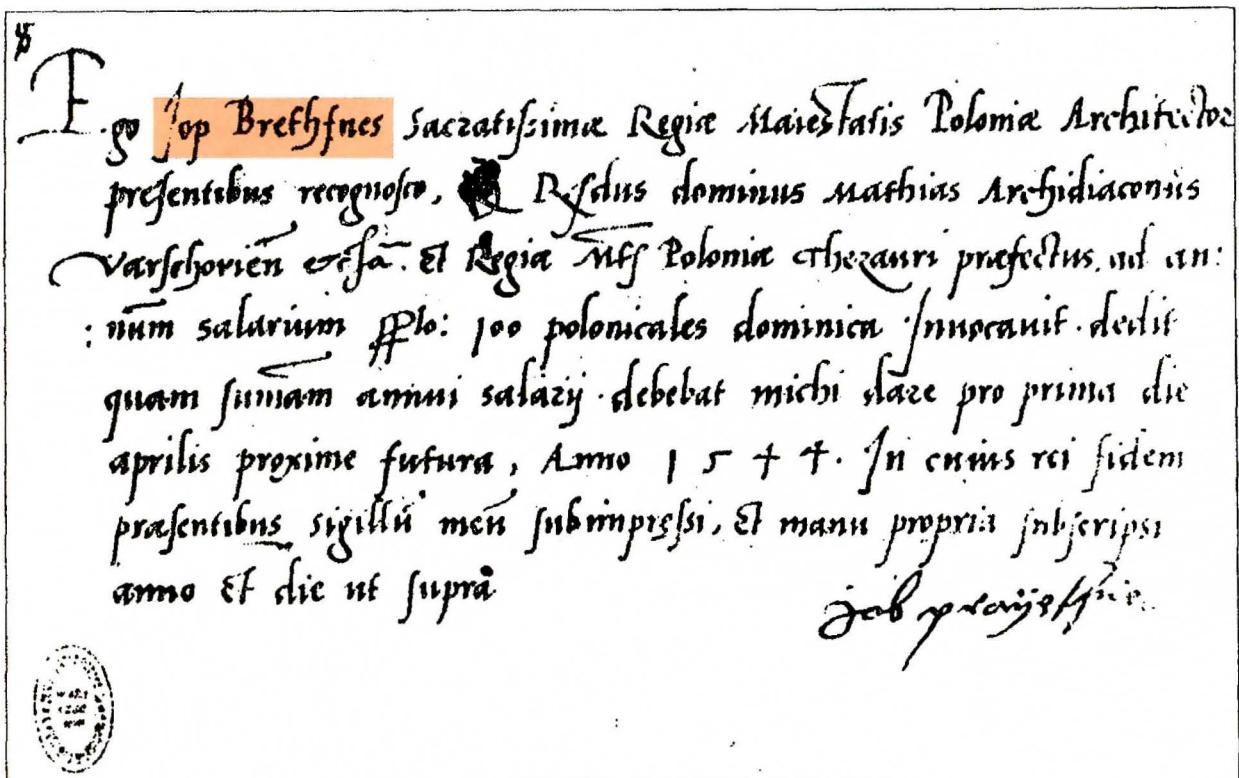
Ne visi pilininkai susilaukė gausių šeimų, daugelio vaikai mirė ankstyvoje vaikystėje. Nieko nežinoma apie Kučiuko, Kalėdos²⁸ ir J. Vlošeko vaikus. Visgi tai tik hipotezė, tvirtesnei argumentacijai trūksta duomenų. Pilnametystės sulaukusių sūnų Aleksandrą turėjo Z. Ivanovičius²⁹. 1541 m. paminėtas ir V. Jundilos sūnus Motiejus³⁰. Tačiau galbūt šis pilininkas turėjo ir daugiau vaikų. Mažiausiai dvi, prieš 1556 sausio 30 d. ištekėjusias dukras turėjo P. Giedraitis. Kotryna Giedraitytė tapo valdovo dvarionio Stanislovo Vekavičiaus žmona, o Barbora – ištekėjo už dvarionio Stanislovo Lenartavičiaus³¹.

Š. Mackevičius su žmona užaugino tris pilnametystės sulaukusius vaikus. Gera pilininko turtinė padėtis leido jo vaikams įsitypinti tarp bajorijos ir net pakilti į jos viršunes. Štai dukra Ana ištekėjo už Ovrucu seniūno kunigaikščio Andriaus Kapustos, o jos dukra Marina tapo Nauvarduko vaivadaičio Bagdono Sapiegos žmona³². Valdovo dvare karjerą nuo raštininko pareigų pradėjo Š. Mackevičiaus sūnus Jonas (m. po 1569-09-23). Jis tapo centriniu LDK pareigūnu: valdovo maršalka (1551–1569) ir Tikotino seniūnu (1554–1569)³³. Stiprią padėtį visuomenėje rodė J. Šimkevičiaus susigiminiavimas su kunigaikščiais Višnoveckiais, jis vedė A. Višnovecką, kuri antrą kartą ištekėjo už Naugarduko vaivados Mikalojaus Radvilos. Dar vienas sūnus Pilypas Šimkevičius (m. po 1578) minimas kaip valdovo dvarionis. Nors didesnės karjeros ne padarė, tačiau paveldėjo ir sukaupė nemažą nekilnojamąjį turą Lydos paviete.

Šeimų gausumu išsiskyrė J. Breitfusas ir Hozijai. Iš dviejų santuokų J. Breitfusas užaugino 5 pilnametystės sulaukusius vaikus. Sūnus iš pirmos santuokos Bernardas 1552 m. minimas kaip Trembovo seniūnas. Antroje santuokoje turėjo 1586 m. pilnametystės sulaukusius sūnus Gabrielių ir Jobą bei dukras Dorotą ir Margaritą. Gausią šeimą – 6 vaikus iš abiejų santuokų turėjo Ulrichas Hozijus. Su pirmaja žmona Ana susilaukė dukros Anos (m. 1536) ir sūnų – Vilniaus pilininko Jano ir bei kardinolo Stanislovo (1504–1579 m.) Hozijų. Antroje santuokoje jam gimė Kauno muitininkas Ulrichas (m. prieš 1579) ir dukros Brigita (m. po 1579) bei Barbora (m. 1554). Pažymétina, kad beveik visi U. Hozijaus vaikai susigiminiavo daugiausia su vokiškojo Krokuvos miestiečių elito atstovais³⁴. Šešis savo vaikus turėjo ir J. Hozijus. Žinomi trys jo sūnūs: Bezdonių savininkas Ulrichas (gimė 1551), Jonas (m. 1564) ir Varmijos kanauninkas Stanislovas bei trys dukros Ana, Uršulė ir Barbora.

Svarbiausi karjeros etapai ir turtinė padėtis

Pilininkų karjeros etapai. XVI a. Vilniaus pilininkų karjeros vingiai neretai būdavo panašūs, atskirais atvejais

4 pav. Jobo Breitfuso autografas. 1544 m. Józef Maroszek, Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta, Białystok, 2000, p. 488.

Fig. 4. An autograph written by Job Breitfus. 1544. From J. Maroszek, Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta, Białystok, 2000, p. 488.

netgi atkartodavo tuos pačius pasiekimus. Iprastai karjera prasidėdavo nuo įvairių pareigybų valdovo dvare. Savo darbinę veiklą čia pradėjo 6 būsimieji pilininkai: Zanka – Aleksandro Jogailaičio dvare, Š. Mackevičius – Aleksandro ir Žygimanto Senojo, V. Jundila – Žygimanto Senojo, P. Giedraitis ir J. Breitfusas – Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto, o J. Vlošekas tarnavo net keturių valdovų – Žygimanto Augusto, Kotrynos Jogailaitės, Stepono Batoro ir Zigmanto Vazos dvaruose.

Dviejų pilininkų – Kalėdos ir V. Pžetockio karjera prasidėjo LDK diduomenės dvaruose. Kalėda pradžioje buvo Vilniaus kašteliono Jurgio Radvilos tarnautojas, jî 1547 m. laiške minėjo ir kašteliono našlę Barbora Radvilienė. Vėliau tapo jo sūnaus, būsimojo Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Rudojo tarnautoju: 1544 m. gegužę Kalėda vadovavo Vilniaus kaštelionaičio rūmų statyboms Žemutinės pilies teritorijoje.³⁵ Didikui užtarus, 1549 m. jis tapo Vilniaus pilininku ir 1558–1568 m. gavo laikyti Veliuonos valdą³⁶. V. Pžetockio pirmieji paminėjimai šaltiniuose susiję su Vilniaus vyskupu Povilu Alšeniškiu. 1550 m. sausį buvo jo lotyniškos kanceliarijos raštininku, vėliau sekretoriumi. Nuo 1558 m. jis buvo Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos Juodojo žmogus. Pastarojo užtarimų déka 1562 m. V. Pžetockis tapo Vilniaus kalyklos raštininku, vėliau kalyklos reikalų tvarkytoju³⁷.

Du pilininkai – tėvas ir sūnus Hozijai nebuvvo susieti su jokiu konkrečiu dvaru. Jų karjeros kelias tipiškai miestietiškas. U. Hozijus Krokuvoje sėkmingai vertėsi pirklininkyste, nuo 1502 m. užsiėmė ir pinigų kalybos verslu.

Atvykės į LDK, galbūt dėl patirties ir įgijęs valdovo pasitikėjimą, gavo administruoti vieną pelningiausių Vilniaus pinigų kalyklą (iki 1529 m.) bei nuomoti Kauno muitinę (iki 1506 m.). (2 pav.) Panašus buvo jo sūnaus J. Hozijaus kelias. Nuo 1537 m. jis tapo Vilniaus muitininku, 1544 m. gavo laikyti Gaicieniškes ir Viršupj, o 1554 m. – Liubovą prie Vilniaus. Dar po kurio laiko jo karjerai įtakos turėjo brolio, kardinolo Stanislovo Hozijaus padėtis: apie 1557 m. J. Hozijus paskirtas broliui priklausančios Smolainų–Varmijos valdos seniūnu, paskui – vietovės pavadintos „Gustadtensi“ seniūnu³⁸.

Specifinis, susijęs su profesine statybininko ir architekto veikla buvo J. Breitfuso kelias. Jis pradėjo tarnauti Žygimanto Senojo dvare (prieš 1540–1547 m.) architektu, 1541–1544 m. Podolės Kameneco pilyje projektavo ir statė naują bokštą, pertvarkė senąjį tvirtovę. Tas pačias pareigas 1549–1551 m. éjo ir Žygimanto Augusto dvare, vykdé statybas Knišine ir Tikotine. 1551 m. buvo paskirtas Vilniaus pilies statybų prižiūrėtoju, o 1554 m. tapo Vilniaus pilininku. 1557 m. jo padėti sustiprino Leponių ir Valkininkų valdų laikymas. 1562–1570 m. toliau dirbo Knišine – perstaté karaliaus namus, projektavo dvariskių ir karaliaus algininkų namus. Dirbdamas Palenkéje 1569–1571 m. éjo ir Tikotino bei Vasilkovo seniūno pareigas³⁹.

Pažymétina, kad 3 būsimujų pilininkų – Š. Mackevičiaus, V. Jundilos ir P. Giedraičio karjeroms tiesioginės ir svarbiausios įtakos turėjo karalienės Bonos pagalba. Visi jie – valdovės žmonės, jos déka gavę ir pareigybes, ir valdų administravimą, taip pat vykdę atskirus jos pa-

vedimus. Žygimanto Senojo pasitikėjimą igijęs Š. Mackevičius 1508–1536 m. éjo iš valdovo gautas Vilniaus arklidininko pareigas⁴⁰. Tačiau visi kiti jo karjeros vingiai susiję su Bona. Jos déka 1528–1542 m. éjo Vilniaus tijūno pareigas, 1530–1542 m. gavo valdyti Užpalius ir Pienionis, nuo šių valdų laikymo nušalinus didiką Stanislovą Radvilą, o nuo 1529 m. laiké ir Rodūnią. Be to, 1540 m. Š. Mackevičius tapo Vilniaus vaivadijos valdytoju⁴¹.

Karalienés pavedimu tijūnas ir vaivadijos valdytojas revizavo kai kurių savininkų nekilnojamajį turą, valdovo naudai nusavindamas teisiškai neįformintas žemes, vertino Bonai parduodamus dvarus, skirsté tijūnijos žemes ar rūpinosi tarnybininkais. 1533 m. jis kaip tijūnas valdovés paliepimu turéjo konfiskuoti į Brandenburgą pabégusio Poznanés taréjo ir pirklio Mikalojaus Klauso Haberlanto namą su palivarku Vilniuje. Karaliené gavusi Vilniaus vaito atsakymą, kad „vokietis Vilniuje neturéjo jokio namo“, nepasitikédama pranešimu, reikalá iš naujo pavedé Š. Mackevičiui. Greičiausiai šis pavedimą atliko puikiai. 1538 m. Š. Mackevičius turéjo ruošti medieną iš Vilniaus sandelių ir ją nuplukdyti į Maišiagalą statomam karalienés dvarui. Kaip Užpalių ir Pienionų laikytojas 1532 m. jis siunté 100 žmonių į Vitebsko pilies statybas, o kitais metais valdovés déka gavo leidimą sumokéti 100 kapų grašių. 1533 m. Š. Mackevičiaus turimų valsčių nelaisvieji tarnybininkai Bonos dvarui išaudé keliasdešimt rietimų audeklų. Kaip karalienés patikétinis 1529, 1536–1537 m. dalyvavo komisijoje dėl Bonai priešiškų didikų valdų (Radvilų, Pacų) ribų nustatymo, 1530 m. revizavo Jurbarko girią. Kaip tiesiogiai priklausé Š. Mackevičiaus pilininkystés gavimas nuo Bonos malonés rodo 1537 m. karalienés laiškas savo patikétiniui: „kad tu eidamas pilininko pareigas pasitarnautumei jo malonybei tvarkydamas Vilniaus pilį, kad tu [tų pareigų] prieš jo malonybę [karalių] neatsisakytumei ir jo malonybei pažadéturei džiaugsmingai tuo pasitarnauti“⁴². (3 pav.)

Nors nedaug ką konkretiai galima pasakyti apie V. Jundilos veiklą, tačiau aišku viena, jog jis, kaip ir Š. Mackevičius, buvo karalienés Bonos žmogus. Karjerą pradéjęs kaip iki reforminės Trakų pilies teisėjas (1540–1541), valdovés déka gavo laikyti Lieponis bei Valkininkus (1541–1542). O gavęs Vilniaus tijūniją (1542–1543), tapo iþprastai su šia pareigybe skiriamų Rodūnių (1542) bei Pienionių bei Užpalių valdų (1542) laikytoju⁴³.

Dar vienas pilininkas, pradéjęs karjerą valdovo dvare ir kopęs aukštyn karalienés Bonos pagalba, buvo P. Giedraitis. Svarbiausi jo pareigybinių pasiekimai susiję su valdovés protekcija arba ji tiesiog skirdavo P. Giedraitį savo pareigūnui i jai svarbias komisijas, pavesdavo kitas funkcijas – įvertinti pasienio konfliktus, valdų vertę, pareigūnų ūkinę veiklą ir pan. Pavyzdžiu, 1539 m. P. Giedraitis vertino Jurbarko laikytojo Ivano Kuncevičiaus ūkinę veiklą ir lankësi Karaliaučiuje, kur nustaté pasienio konfliktų pobûdį⁴⁴. 1535–1536 m. jis buvo valdovei priklausantį Bielsko paseniūniu, 1537 m. vietininkavo Bonos Šerešovo valdoje. 1538 birželio 14 d. mirus Alytaus ir Nemunaičio dvarų bei Simno laikytojui Jonui Zaberezinskui, karaliené vélgi prisiminé P. Giedraitį. Kaip Alytaus vietininkas jis minimas nuo 1538 birželio iki 1541 m. Kiek daugiau nei metus (1545 vasario 24 d.–1546

gegužę) buvo gavęs laikyti Geranainis. Tuo tarpu 1544 spalio 30 d. Bonos déka gautas svarbiausias jo gyvenime Vilniaus tijūno pareigas éjo gerą dešimtmetį, iki 1555 sausio 21 d. ir tikrai rasdavo laiko nuvykti į tijūnijos dvarus. Kaip priedas prie šių pareigų tapo 1544–1555 m. P. Giedraičiui duotos laikyti Bonai priklausančios Pienionių ir Užpalių valdos⁴⁵.

Vos vienas iš visos grupės – Zanka Ivanovičius sugerbéjo patekti į centrinius LDK pareigūnus. Nuo 1494 m. Aleksandro Jogailaičio kanceliarijos djaku dirbęs Zanka, tapo didžiuoju LDK raštininku ir šias pareigas éjo iki 1503 liepos 22 d.⁴⁶ Likusių pareigūnų padarytos karjeros buvo žemesnés. Beveik visiems jiems aukščiausiu gyvenimo pasiekimu ir tapo Vilniaus pilininkysté, o kartu su ja duodamos laikyti karaliaus valdos, paprastai Lieponių ir Valkininkų. Pagal padarytą karjerą profesionaliausiai Vilniaus pilininko pareigoms buvo pasiruošęs J. Breitfusas, nebilogai ir Kalėda (statybų, administravimo patirtis). Nemažai kitų buvo neblogi administratoriai ūkininkai (Š. Mickevičius, V. Jundila, P. Giedraitis) ar verslininkai (Ulrichas ir Janas Hozijai, V. Pžetockis), valdymo ir verslo patirties igiję ankstesnėse pareigose ar veikloje. Galbūt silpniausias šiose pareigose buvo paskutinysis XVI a. Vilniaus pilininkas J. Vlošekas. Jis nuo 1568 m. Žygimanto Augusto dvare tarnavo pažu, vėliau buvo Švedijos karalienés Kotrynos Jogailaitės ir Lenkijos Lietuvos valdovų Stepono Batoro bei Zigmanto Vazos dvariskis, išsitarnavo iki sekretoriaus pareigų, o pilininkystę gavo 1592 m. „už nuopelnus“⁴⁷.

Turtiné padėties. Einamos pareigos, ūkiné veikla ir gauatos laikyti valdovų valdos kūrė solidžią XVI a. Vilniaus pilininkų materialinę gerovę. Net ir neturint išsamių duomenų apie Vilniaus pilininkų turtinę padėtį, aiškėja, kad kone visi jie priklausé viduriniajai, o kai kurie ir pasiturinčiai visuomenés – bajorijos ar miestietijos, daliai. Turtiniais šioje grupėje buvo du pilininkai - U. Hozijus ir Š. Mackevičius. Svarbiausią tiek jų, tiek ir likusių pilininkų turto dalį sudaré nekilnojamas turtas – namai mieste ir valdos.

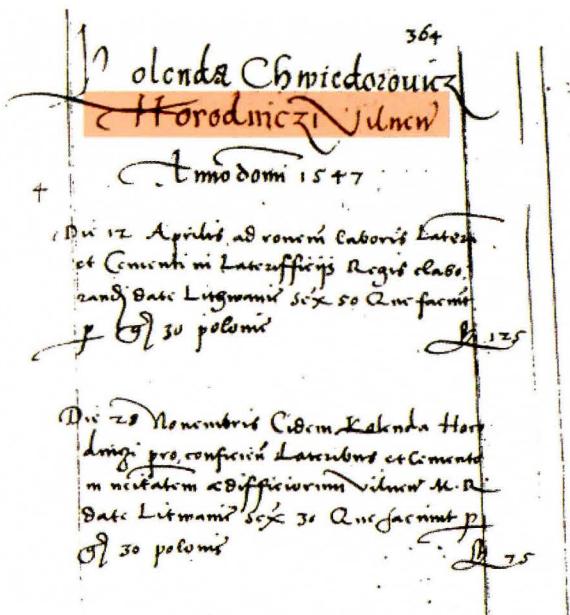
Namų Vilniuje savininkais buvo 8 asmenys: Z. Ivanovičius (1 namas), U. Hozijus (3namai Vilniuje ir 2 namai Krokuvoje), taip pat ir J. Hozijus (1), Š. Mackevičius (2 ar 3?), P. Giedraitis (1), Kalėda (1). J. Breitfusas (2), V. Pžetockis (1). Topografinė pilininkų namų sklypų bei dvarelių Vilniuje padėtis gan panaši – visi stengési įsigyti turtą centre, arčiau valdovų rūmų. Ant Vilnios kranto, prie pilies stovėjo Z. Ivanovičiaus namas, U. Hozijaus mūrnamis su daržu ir ūkiniais pastatais buvo Vokiečių g. (namas Nr. 24), o du mediniai namai Šv. Dvasios ir Vilniaus gatvėse. Centrinėje miesto dalyje buvo keli Š. Mackevičiaus namai, dėl kurių 1578 m. bylinéjosi jo sūnus Pilypas. P. Giedraitis žmonai užrašė dvarą Vilniuje prie Žemutinės pilies. Kaip aiškėja iš 1555 m. dokumento, jis buvo „prie pylimo, einant nuo Didžiojo bokšto“. 1551 m. nuo gaisro nukenčio Kalėdos namas mieste, kur saugojo dvarionio Sasino Fiodorovičiaus ir vilniečio Ivano Jermolos dokumentus. Šis pilininkas dar valdë nedidelį dvarelį „už Neries upęs, priešais jo malonybés karaliaus medžioklio pono Aleksandro Soltanovičiaus sklypą“. 1551 m. iš Žygimanto Augusto namų Vilniuje Zadarinskos gatvėje (dab. Švarco skg.) gavo J. Breitfusas. Netoli jo iš burmistro Barboros Nušife-

drovos už 40 kapų grašių nusipirko medinį namą. Turtas šioje gatvėje matyt buvo stambus, ilgainiui visa gavė imta vadinti Jobo vardu. Pilies gatvėje namejį 1564 m. gavo valdyti V. Pžetockis.

Įvairaus dydžio paveldėtų, pirkų ar gautų iš valdovų žemų, daugiausia Vilniaus vaivadijoje, o taip pat Ašmenos ar Lydos pavietuose turėjo visi pilininkai. Antai, vidutiniajai bajorijai priskiriamam Z. Ivanovičiui nemažai valdų ir žmonių 1496–1505 m. dovanoto Aleksandras Jogailaitis: Miežionių žmonių tarnybas Nemenčinės valsčiuje, 3 tuščias žemes Vilniaus tijūnijoje, Grybiškių žemę ir tarnybą Ašmenoje⁴⁸. Puikia materialine padėtimi išsi-skyrė Hozijai. U. Hozijus 1516 m. iš Žygimanto Senojo gavo apie 7000 ha Bezdonių dvarą ir berods Rubno dvarą (dab. Kirtimai) prie Vilniaus. Vilniaus paviete jis turėjo 5 tuščias žemes, o Bistryčios valsčiuje ir tarnybą, ir priklausomą žmogų. Sūnus J. Hozijus paveldėjo tėvo turto dalį⁴⁹. Š. Mackevičius dar karjeros pradžioje, 1528 m. išrengė 7 raitelius nuo savo valdų, taigi jam priklausė 56 tarnybos. Vėliau pilininkas padvigubino turtą, plėsdamas tévoniją Astrynios ir Lydos pavietuose: Turos dvarą netoli Rožankos ir Mažeikovo dvarą Žoludko valsčiuje. Pastarasis tapo Š. Mackevičiaus paveldimos latifundijos centru⁵⁰. (7 pav.) Dar vienas šio pilininko nekilnojamomo turto masyvas buvo Vilniaus paviete: jis išplėtė 1522 m. pirką dvarą Nemenčinės valsčiuje, ant Riešės upės, laikė Balošos žemes, 1529 m. už 200 kapų grašių pirko Gedvidonių valdą Vilniaus paviete, o 1541 m. – tuščią žemę Sudervės valsčiuje⁵¹.

Ne iki galio aiškus V. Jundilos disponuojamo turto dydis. Daugiau žinoma apie jo giminės padėtį. 1528 m. Jundilos išrengė 46 raitelius (disponavo 460 tarnybų), o 1565 m. giminės atstovai išrengė tik 16 raitelių. Visgi tai leido jiems išsilaikyti pakankamai neblogai aprūpintoje Lietuvos žemionių grupėje. Dėl informacijos fragmentiškumo sudėtinga palyginti su kitaip pilininko P. Giedraičio turimą turtą. Greičiausiai jis priklausė vidutiniams LDK bajorams: vien jo uošvis valdovo raštinkas S. Skapas 1528 m. išrengė 17 raitelių, tad svarbią turto dalį galėjo sudaryti P. Giedraičio antros žmonos atsineštasis kraitis. Pagrindinis P. Giedraičio valdų masyvas buvo tévoninės ir pirktos žemės Vilniaus paviete, Maišiagalos apylinkėse. J. Breitfusas Knišino seniūnijoje, prie Augustavo turėjo 1562 m. iš valdovo gautus tris 77 valakų kaimus (Grabovas, Kamionka, Giniuvka). J. Vlošekas du dvarus (Agronovo ir Žaslių) turėjo Trakų paviete. Valdas didino valdovo duotys: po dvariškio italo Feralos mirties 1598 m. Zigmantas Vaza suteikė jam teisę valdyti Viršupio valdą, o 1613 m. dar dovanoto du kaimus tose vietovėse⁵².

XVI a. Vilniaus pilininkai nestokojo grynujų pinigų. Vieni jų, kaip J. Breitfusas, gaudavo atlygi už atliekamą darbą valdovo dvare. Jau Žygimantas Senasis gerai mokėjo savo architektui: už darbą 1545 m. J. Breitfusas gavo 200, o 1546 m. – 400 auksinų. Nuo 1551 m. Žygimanto Augusto dvare jo atlygis siekė 400–425 auksinų, taip pat gaudavo valdovo dovanų. (4 pav.) Kitų pilininkų, kaip Š. Mackevičiaus, grynujų pajamų dalį sudarė iš laikomų valdų renkami mokesčiai. Antai, iki 1538 m. nuo Užpalų ir Pienionių valdų jis į iždą kasmet mokėjo 590 kapų 45 grašius, o nuo 1538 m. iš valdovo išsinuomojo mokesčius už

5 pav. Kalėdos Fiodorovičiaus paminėjimas Žygimanto Augusto atsiskaitymuose už statybas Vilniaus Žemutinėje pilyje. 1547 m. Varšuva, Vyriausasis seniųjų aktų archyvas.

Fig. 5. A reference to Kalėda Fiodorovičius in payments by Sigismund August for construction work in Vilnius Lower Castle. 1547. Central Archives of Historical Records in Warsaw.

kasmelinį 1000 kapų grašių mokesčių⁵³. Reikia manyti, kad tai jam buvo net labai pelninga. Puikių finansinę Vilniaus pilininko padėtį rodo dukros Anos ir našlės Zofijos aprūpinimas. Dukrai ištiekant už kunigaikščio A. Kapustos, jai skirta 1000 kapų grašių išranga ir kraitis, tiek pat kraičio atneše našlė antrajam savo vyru V. Palubinskiui.

Gerą turtinę Kalėdos ir V. Pžetockio padėtį rodo grynųjų pinigų skolinimas. 1552 m. Kalėda už 200 kapų grašių skolą valdovo maršalkai Onikėjui Hornostajui gavo laikyti Girianų valdą, o iš dvarionio Vasilijaus Semenovičiaus Ukolovo už 400 kapų grašių skolą perėmė Volkovičių dvarą Naugarduko paviete. 1551 m. jis bylinėjosu dvarioniu Janu Volmenskiu dėl 10 kapų grašių skolos⁵⁴. 110 kapų grašių 1564 m. auksakaliui Tomui Šmitui paskolino V. Pžetockis, už tai gavės laikyti medinį namą Pilis gatvėje⁵⁵. O 1590 m. Jonas Bojanovskis iš jo skolinosi 300 auksinų. Galima numanyti, kad sąžiningai elgesi su skolomis. Ne veltui valdovo dvariškis Vaitiekus Sempelborskis jam arba Vilniaus vaitui Augustinui Rotundui patikėjo paimti 3400 auksinų skolą iš Naugarduko vaivados Ostafijaus Hornostajaus.

Aptarti pavyzdžiai leidžia susidaryti orientacinių vaizdų apie XVI a. Vilniaus pilininkų materialinių gerbūvų. Net ir neturint detalių duomenų persasi išvada, jog fortūna pilininkais tapusiems asmenims buvusi gana palanki.

Pilininkų veikla

Pilininkų atliekamos pareigos buvo gan įvairios. Neabejotinai pagrindinė prerogatyva – Vilniaus pilių priežiūra. Iš čia išplaukė ir daugelis kitų funkcijų, todėl išskirti jas iš eilės pagal svarbą sudėtinga ir netikslinga. Galima tik pastebėti, jog per visą XVI a. jos mažai keitėsi, skyrėsi

atliekamų darbų mastai. Dviem atvejais – Kučiuko ir V. Jundilos beveik nėra išlikusios informacijos apie jų veiklą, vien apytikris einamų pareigų laikas⁵⁶. Mažai duomenų ir apie P. Giedraičio pilininkavimą. Ir tai gana keista, kadaangi jo darbo 1545 vasarj–1547 gegužę metu Žemutinėje pilyje vyko nemažos statybos: statyti Vilniaus kaštelionaičio Mikalojaus Radvilos Rudojo rūmai, naujasis valdovo namas prie upės, požeminė galerija, atraminė siena, stalių dirbtuvės prie karališkojo malūno, altarių namelai perkelti į naują sklypą prie vyskupo rūmų, statytas skalbėjos namas prie karaliaus malūno, vežiminė, dvejos arkliidės, pilyje dirbusių amatininkų ir dvaro tarnybininkų mediniai namai ir kt.⁵⁷ P. Giedraitis neabejotinai dalyvavo šiam procese, tačiau nei žinutės apie šio pilininko buvimą Vil-

niuje, nei duomenys, atspindintys jo padėtį visuomenėje ir bičiulystę su LDK diduomene, nepateikia žinių apie eitas pareigas⁵⁸.

Pareigybės trukmė. Konkrečios kitų XVI a. Vilniaus pilininkų funkcijos ir kiekvieno iš jų atskirai nuveiki darbai nemaža dalimi priklausė nuo pareigų éjimo trukmës. O ji buvusi išties nevienoda. Kaip matyti (lentelė Nr. 2), ilgiausiai šiose pareigose – 26 metus išbuvo J. Vlošekas, kiek mažiau – po 20 metų pilininkais dirbo U. Hozijus ir V. Pžetockis, taip pat panašus Z. Ivanovičiaus (18 metų) ir J. Breitfuso (17 metų) darbo stažas. Tarp trumpiausiai pareigas éjusių tvirtas pozicijas užima J. Hozijus, V. Jundila (apie 3–4 mén.) ir galbūt Kučiukas. 5 metų patirtį turėjo Š. Mackevičius ir 7 ar 8 metus pilininkavo Kalėda.

2 lentelė. XVI amžiaus Vilniaus pilininkų pareigų éjimo trukmė

Eil. Nr.	Asmenvardis	Pareigų éjimo laikas	Darbo trukmė
1.	Zanka Ivanovičius	1496-08-01–1514-06-08, mirė prieš 1516-06-04	18 metų
2.	Kučiukas	1514(?)	1 metai(?)
3.	Ulrichas Hozijus	1515-01/08–priekš 1535-06-05, mirė prieš 1535-06-05	20 metų
4.	Janas Hozijus	1536-02-20–05-22, mirė po 1591	3–4 mén.
5.	Šimka Mackevičius	1537-09-17–1542 pavasarj, mirė prieš 1545-03-05	5 metus
6.	Vaitiekus Šimkovičius Jundila	1542-05–1542-09, mirė prieš 1550-02-13	4 mén.
7.	Povilas Šimkovičius Giedraitis	1545-02–1547-05, mirė prieš 1555-06-11	2 metai 3 mén.
8.	Kalėda Fiodorovičius	1544? 1547-04–1554-04, mirė prieš 1568	7 (8?) metus
9.	Jobas Breitfusas	1554-11–1571-08, mirė prieš 1571-10-15	17 metų
10.	Vaitiekus Pžetockis	1572-07–1592, mirė 1598-12-25	20 metų
11.	Janas Vlošekas	1592-07–1618-12, mirė po 1619-03-12	26 metus

Vilniaus pilininką XVI a. skyrė valdovas, tačiau pradžioje nesusiklostė tradicija pilininkystę teikti iki gyvos galvos. Kaip nurodyta 1537 m. karalienės Bonos laiške Š. Mackevičiui, Vilniaus pilininkystę laikęs J. Hozijus ją turėjo „iki valdovo valios“⁵⁹. Dėl ypatingos karalienės malonės Š. Mackevičiui, šis ir pakeitė J. Hozijų pilininko pareigose ir pareigas éjo iki mirties. 1541 m. lapkričių – 1542 m. gegužę jau sunkiai sirgdamas Š. Mackevičius nebegalėjo atvykti į Žemutinę pilį, kur tuo metu rezidavo karališkoji pora, tačiau vietoje savęs atsiuntė sūnų J. Šimkevičių „Vilniaus tijūnas ir pilininkas [...], pats sirgdamas ir dėl to negalédamas pas mus būti, bet per savo sūnų Joną mums nurodė“⁶⁰. Matyt, netrukus pilininkas Vilniuje ir mirė, o jo vietoje 1542 gegužę dirbo jau V. Jundila.

Tačiau tokie Vilniaus pilininkų pareigų atlikimo iki mirties atvejai retoki. Todėl 8 pilininkų (Z. Ivanovičiaus, J. Hozijaus, V. Jundilos, P. Giedraičio, Kalėdos, V. Pžetocki, J. Vlošeko ir greičiausiai Kučiuko) pareigybinių veiklos pabaiga nesutampa su jų mirties data. Neturint informacijos apie tolesnę jų karjerą, neaiški lieka ir atsisakymo ar nušalinimo nuo pilininkystės motyvacija. Žinoma, jog 1592 m. V. Pžetockis šiu pareigų pats atsisakė „dėl

senyvo amžiaus ir norėdamas senatvėje pailsėti tas minėtas Vilniaus pilininko pareigas savo laisva valia mums valdovui atidavė ir perleido mums savo nuožiūrai“⁶¹. Taip pat aiškėja, jog palaipsniui, XVI a. antroje pusėje pareigybę imta teikti iki gyvos galvos. Antai J. Vlošeko 1618 m. atsisakyme nuo pilininkystės nurodyta, jog atsisako „iki gyvos galvos turimą teisę į Vilniaus pilininko pareigybę“, ir ją perleidžia Vilniaus statybininkui Petru Nonhartui⁶².

Kita vertus, pareigybės gavimas ne iki gyvos galvos iki XVI a. vidurio paaiškina tam tikras spragias pilininkų sąraše. 1542 m. rudenį darbą baigė V. Jundila, tačiau tik 1545 m. vasario 24 d. į šias pareigas paskirtas P. Giedraitis. Negaléjo būti, jog trejus metus Žemutinėje pilyje vykstant intensyviems statybų darbams niekas nebūtų éjęs šiu pareigų. Matyt, paprasčiausiai neišliko nominacijos dokumentų. Be to, 1544 m. Žygimanto Augusto dvaro sąskaitų knygose Vilniaus pilininku vadinamas Kalėda. (5 pav.) Tikėtina, jog jis tuo metu ir buvo Vilniaus pilininku, prižiūrėjo savo patrono Mikalojaus Radvilos Rudojo rūmų statybas, buvo atsakingas už medžiagų tiekimą ir darbų vykdymą. Iš dokumentų matyti aiškiai aukštėsnė Kalėdos padėtis, nei, pavyzdžiu, kitų statybų prievaliz-

du – Alberto Podolskio, atsakingo už mūrines, ar Andriaus Bromirskio – už medines statybas⁶³. Tiesa, po nepilnų metų pilininku paskirtas P. Giedraitis ir šias pareigas ējo iki naujos Kalėdos nominacijos 1547 m. balandį.

Pilininko teisminė ir administracinė veikla. Valdovo skiriamas pagrindinis Vilniaus pilių pareigūnas turėjo jam pavaldų administracinį aparą – pavaduotojų ir raštininką. Pavaduotojų ir kelis tarnus 1510 m. turėjo Z. Ivanovičius. 1537 m. nurodyta, jog Š. Mackevičiaus tarnautojas Prozwickis atvyko į Krokvą tvarkyti įvairių savo pono reikalų. 1581 m. mirus pilies raštininkui Stanislovui Čaizui, pilininko V. Pžetockio užtarimu šią vietą gavo bajoras Simonas Dchorovskis⁶⁴. Šis pavyzdys byloja, jog nors valdovas skirdavo pilininko administracijos pareigūnus, tačiau labai svarbi šiuo požiūriu buvo pati pilininko pozicija.

Greičiausiai šie pareigūnai ir tarnautojai dirbo pilininko kanceliarijoje, į kurią 1510 m. valdovas pasiuntė 104 tuščius kvitus⁶⁵. Pilininko kanceliarija, kaip rodo Kalėdos atvejis, buvo įsikūrusi pilies teritorijoje buvusiame, o gal privačiame pilininko name, čia surašydavo su pilininkyste susijusius kvitus, kitus dokumentus. 1551 m. vasarą Kalėda pranešė apie tokį kvitą dėl plynų ir kalkių gamybos praradimą per gaisrą jo namuose⁶⁶.

Tikėtina, kad pilininko namuose būdavo sprendžiami darbiniai, administracinio pobūdžio klausimai. Saltiniai atskleidžia svarbų J. Breitfuso administracinį vaidmenį prižiūrint pilies personalą. Kaip matyt iš jo susirašinėjimo su Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu, jis prižiūrėjo amatininkus, dirbusius pilyje ar rūmų statybose, turėjo teisę įdarbinti jam atrodančius tinkamus žmones. Neatsitiktinai 1567 m. Prūsijos kunigaikštis užtarė kažkokį Bernardą Frisnerį, prašydamas jam tarnybos. Kartais J. Breitfusas rekomenduodavo valдовui asmenis į dvariškio vietą. Antai 1559 m. mirus Žygimanto Augusto bibliotekininkui Stanislavui Košutskui, į jo vietą siūlė Kristupą Alkunijų Fridlandietį. J. Breitfusas taip pat sprendė pilyje dirbančio personalo tarpusavo ginčus, kaip pavyzdžiui, 1552 03 12 tarp patrankininko Povilo ir Jano Pokživnickio ar užtar-damas kasęją Vaitiekų dėl nebaigtų darbų 1561 m.⁶⁷ Visgi apie tokią platią pilininko teisminę valdžią, kokia žinoma iš vėlesnių XVII–XVIII a., minėtu laikotarpiu neišliko.

Dar viena iš pilininkų atliekamų funkcijų buvo dalyvavimas valdovo ir Vilniaus vaivados teismuose. Antai Š. Mackevičius kaip valdovo teismo dalyvis sostinėje buvo nuo 1528 m., iš Vilniaus beveik neišvyko 1537–1539 m., eidamas pilininko pareigas čia teisėjavo 1541 m. vasarą – 1542 m. pavasarį⁶⁸. Ikireforminiame Vilniaus vaivados teisme stebėtoju–tarėju buvo skiriamas Kalėda. Šiame vaidmenyje pilininką matome 1549 m. pavasarį – 1550 m. vasarą⁶⁹. V. Pžetockis kaip Vilniaus vaivados tarnautojas dalyvavo 1560–1561 m., 1564 m., 1567 m. ir kt. teismuose Vilniuje. Apskritai LDK sostinė pilininkų itinerariume užėmė svarbią vietą. Nebegrždama prie anksčiau pamintė pavyzdžių, nurodysiu, jog išlikusios kelios 1557 m., 1559–1563 m., 1565 m. žinutės rodo, kad J. Breitfusas tuo metu buvo ir dirbo Vilniuje⁷⁰. Vilnius dominuoja ir V. Pžetockio itinerariume. Mieste jis gyveno nuolat dar būdamas vyskupo raštininku, čia 1550–1555 m. jį matome bendraujantį su pilies pareigūnais, valdovo dvariškiais ir amatininkais, mieste liko gyventi ir atsisakęs pilininkys-

*Do Państwa Wielickiego o płacie
Jurgielu Tchorzewski*

*Dzynar 10. 29. Wielki Ziat i Sławni Kordmali na góz żen-
tu Wielickiego alba uga iżyskawka. Wielki mierme nabi żel-
na pośiada nasz p. Stanisław, dziedzic p. Szymona Pleśniewskiego Szane-
żewa nepego Wielickiego, z p. Hier. Chorzelewskim j. m. nepego cie-
mig czemu żanika i go elnas delli na gry dani jasici j. dani medniczo
kumu u. Etka tas klasztor ziemie i lecia u. abo Wielicza gospodzina*

6 pav. Jano Vlošeko raštas dėl jurgelto mokėjimo Tchożewskui. Lietuvos Metrika, kn. 86, l. 477.

Fig. 6. A letter from Jan Włoszek concerning the payment of salary to Tchorzewski. Lithuanian Metrica, vol. 86, s. 477.

tės, 1593 m. jis kartu su kardinolo Jurgio Radvilos tarnau-tojais liudijo valdos suteiktį⁷¹.

Teisminė ir kita veikla apibrėžia ir pilininko bei Vilniaus vaivados santykius. Berods, pilininkai, nebuvu tiesiogiai pavaldūs vaivadai, nors pastaras ir išlaikė virše-nybę, kaip svarbiausias vaivadijos pareigūnas. Ne vieną iš pilininkų su vaivadomis siejo glaudūs klienteliniai ryšiai. Antai, Radvilių žmogus buvo Kalėda, su šia gimine buvo tampriasi susijęs ir V. Pžetockis. Kita vertus, pilininkai išlaikė savo autonomiją ir liko tiesiogiai atskaitingi tik valdovui. Kai kurie iš jų, pavyzdžiui, J. Breitfusas, netgi konfrontavo su tuometiniu vaivada Mikalojumi Radvi-la Juoduolu. 1562 m. gruodį M. Radvila Juodasis laiške Žygimantui Augustui išsakė nuogastavimus nepavesti J. Breitfusui pilies. Anot Radvilos, „priešas prie vartų, o Vilniaus pilį Jūsų Malonybe žinai, kaip Jobas prižiūri. Miestas irgi žiūri į pilį, o aplink didžiausia netvarka“. Žygimantui Augustui teko raminti didiką: „Gerai žinome apie pavoją, kylantį dėl priešo, Vilniaus pilies nepavedėme Jobui, tik kaip ir visa Vilniaus vaivadija, taip ir visa pilis yra ir turi būti Jūsų Malonybės, kaip tenykščio vaivados priežiūroje, valdžioje ir Jūsų reikalams [pavesta]“⁷².

Pilininko jurisdikika. Pilininko jurisdikcijai priklausė tam tikra Vilniaus dalis. Tačiau tiksliai nustatyti XVI a. jiems pavaldžios teritorijos ribas néra pakankamai duomenų, tuo labiau, kad ji keitėsi, rodos, po truputį plėties. Antai 1514 m. Žygimantas Senasis Z. Ivanovičiaus kom-petencijai pavedė neužstatytą gatvelę netoli Bernardinų vienuolyno ir apie tai buvo pranešta Vilniaus vaivadai⁷³. XVI a. pilininko jurisdikcijai tikrai priklausė valdovų rūmų teritorija, Sereikiškių dalis, teritorija prie Žaliojo tilto, Šv. Jurgio bažnyčios, Puškarnia ir valdos dešiniajame Neries krante. Šiose miesto dalyse pilininkai skirdavo sklypus įvairiems asmenims – bajorams, dvaro amatininkams, tarnams ir kt. Antai 1499 m. kunigaikštis Semionas Jurjevičius tokiu būdu gavo leidimą statyti dvarą Vilniuje “prie Neries upės ir prie kelio, kuris eina nuo Soltano dvaro nuo Šeškinės”⁷⁴. Naujus savininkus į jiems skirtus sklypus ir namus įvedinėjo U. Hozijus. 1590 m. V. Pžetockis patrankininkui Simonui Deringui suteikė tuščią sklypą Puškarnioje, ten pat sklypą ir daržą pilininko teikimu gavo Vilniaus mokesčių rinkėjas Adomas Stiboras⁷⁵. J. Vlošeko teikimu, 1600 m. valdovas patvirtino pilyje dirbusiam mūrininkui Petru sklypą greta Puškarnios, o 1613 m. pi-

lininko skirtą sklypą skyrė arklidžių tarnautojui Simonui Špakovskiui⁷⁶. (6 pav.)

Pilininkai prižiūrėjo, kad jų jurisdikcijai priklausančių valdų neužimtų su pilimi nesusiję asmenys, saugojo nekilnojamajį valdovo turtą. Kartais net persistengdavo: V. Pžetockis 1574 m. neteisėtai, be savininkų žinios prie valdovo arklidžių prijunge Čemaitijos seniūno Motiejaus Kločkos palikimo dalį⁷⁷. Nuo pilininko priklausė leidimas vilniečiams įsivesti vandentiekį iš pilies. 1589 m. tas pats V. Pžetockis valdovui užtarė pirkli Petrą Fonderflotą, jog „nebus žalos, jei jis iš pilies vamzdžių vandenį vesis“ į savo namus Pilieši gatvėje. Ir tik tuomet pirklys gavo valdovo sutikimą⁷⁸. 1607 m. valdovas leido Vilniaus kustodui Eustachijui Tiškevičiu atsivesti vandentiekį iš Žemutinės pilies, bet apie tai iš karto informavo pilininką⁷⁹. Pilininkai jiems paavalžioje teritorijoje vykdė įvairias statybas, pavyzdžiu, U. Hozijus 1515 m. gavo leidimą savo lėšomis pastatyti malūną prie pilies, ant Vilnios upės su teise iki gyvos galvos gauti trečiąją pajamą dalį; jis taip pat pastatė didžių mūrinį tiltą per Nerį, gaudamas mokesčius nuo pravažiavimo juo⁸⁰.

Pilininkų priežiūrimi buvo visi Vilniaus piliai, ne vien rezidencinių rūmų, statiniai. Pavyzdžiu, pagal Pirmąjį Lietuvos statutą pilininkams priklausė rūpintis pilyje įrengtu kalėjimu⁸¹. Iš tiesų ši darbą tiesiogiai atliko jiems paavalžūs aukštutinės pilies prižiūrėtojai, tuo tarpu pilininkai neretai įsitraukdavo į karą belaisvių reikalus. Antai 1538 m. Š. Mackevičiaus žinioje Vilniuje ir Pienionyse buvo 30 maskvėnų. Dalį belaisvių jis pasiuntė dirbtį iš pilies statybas⁸².

Mokesčių rinkimas. Vilniaus pilininkai iš jiems paavalžios teritorijos rinko mokesčius. Kaip rodo 1530 m. Žygimanto Senojo kvitas U. Hozijui, pilininkai disponavo pinigais surenkamais iš karčempinigių, dėklų, malūno mokesčių ir rinkliau už miestiečių žemės matavimus. 1541 m. Žygimanto Senojo privilegija patvirtinta Žygimanto Augusto, apibrėžė natūrinius mokesčius, arba dėklą. Ją sudarė rugiai, avižos, šienas, malkos, papildomai teiktos vištos ir kiaušiniai bei įvairūs mėsos produktai. Visa tai rinko tijūnai ar kiti surinkėjai ir privalėjo atiduoti pilininkams. Sie dalį produkcijos realizuodavo turguje, kitą skirdavo pilies reikmėms⁸³.

Pilininkystės aprūpinimo pinigai buvo skiriami piliai statyboms ar remontui, kitiems darbams, amatininkų atlyginimams išmokėti ir pan. Visą šią buhalteriją vykdė ar prižiūrėjo pilininkai. Antai 1530 m. tas pats U. Hozijus pilininkystės pajamas, keliš šimtus kapų grašių savų pinigų bei iš valdovo iždo gautus pinigus skyrė Vilniaus rūmų statybos darbams. 1511 m. Žygimantas Senasis nurodė Z. Ivanovičiui paskirti dalį pajamų iš Vilniaus karčempinigių (po 6 kapas grašių) Vilniaus šv. Dvasios vienuolynui⁸⁴. Panaši padėtis susiklostė pilininkaujant J. Vloškui: jo surinkti karčempinigiai turėjo būti skirti Šv. Stanislovo katedros vikarams išlaikyti. Karčempinigių surinkimas iš vilniečių priklausė ir J. Breitfusui. Apie tai sužinome iš 1567 m. vasario 22 d. valdovo nurodymo, paliepiant kaip tik nerinkti tokų mokesčių iš vilniečių už 1566 m. dėl tuomet siautusio maro. Matyt, dalį šių pajamų J. Breitfusas skyrė amatininkų ir pilyje dirbusių asmenų algoms. 1567 m. Prūsijos kunigaikštis jo teiravosi apie sumokėtą atlygi patrankininkams.

Ne visuomet mokesčių rinkimas vyko sklandžiai. Išliko įrašai apie 1608 m. J. Vloško renkamus mokesčius iš Vilniuje turėjusių namus ir nesumokėjusių karčempinigių asmenų, tokų kaip 5 metus nemokėjės Ašmenos žemės teismo teisėjas Andrius Belikovičius. Dėl nesurinktų karčempinigių 1594–1597 m. pilininkas valdovo iždui liko skolinges 137 kapas ir 24 grašius⁸⁵.

Dalyvavimas Žemutinės pilies statybose. Vieną svarbiausių XVI a. Vilniaus pilininkų pareigybinių funkcijų sudarė Žemutinės pilies valdovų rūmų statybų ir rekonstrukcijų darbai. Kaip minėta, duomenys išliko ne apie visų pareigūnų veiklą, be to, daugeliu atveju jie fragmentiški, nesuteikia pilno vaizdo. Vis dėlto akivaizdu, kad kiekvienam iš pilininkų teko prisidėti prie rūmų statybų.

Statybos vyko pilininkaujant Z. Ivanovičiui. Didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio XV a. pabaigos – XVI a. pradžios rašte Vilniaus pareigūnams, tarp kurių paminėtas ir pilininkas, nurodoma, kad Gardino mūrininkams už jų Vilniuje atliekamus darbus apmokėtų taip, kaip būdavo anksčiau⁸⁶. Matyt, čia kalbama apie nemažo masto statybas, kurioms vien Vilniaus mūrininkų nepakakavo. Pilis buvusi medinė, anot amžininkų, „labai gražiai pastatyta“. Sprendžiant iš informacijos Justo Decijaus kronikoje ar kituose šaltiniuose, šie statimai Z. Ivanovičiaus pilininkavimo pabaigoje, per Žemutinėje pilyje 1513 m. vasario 21 d. kilusį atsitiktinį gaisrą sudegė⁸⁷. Ir jau sekančiais metais, pilininkaujant Kučiukui, Žygimantas Senasis iniciavo naujas, greičiausiai mūrines, statybas Vilniuje. 1514 m. liepą iš Vilnių kiestas architektas meistras Mykolas⁸⁸ statome darbar Vilniuje pilį ir jau šių fortifikacijų dalį pastatėme, dėl to mums reikia gero konstruktoriaus arba dailidės, kurių ten pas jus daug, o ypač ten dirbančio architekto meistro Mykolo, kuris kadaise dirbo čia pas mus⁸⁹.

Didžiausia statybų našta užgriuvo naujaji pilininką – U. Hozijų. Jam teko testi pradėtus statybos darbus. Apie U. Hozijaus veiklą šioje pareigybėje informacijos randame 1530 m. balandžio 23 d. Žygimanto Senojo kvite, kuriame pranešama, kad pilininkas émė pinigus „Vilniaus dvaro ir pilies statyboms“. Tačiau statybų mastas nenurodytas. Galbūt teisus buvo karalienės Bonos dvariskis, Vilniaus kanauninkas italias Andrea Valentini 1530 m. rugpjūčio 2 d. laiske iš Vilniaus rašęs, jog nesenai baigtį statyti valdovų rūmai, kainavę 100 000 auksinų, išliko sveiki per 1530 m. liepos 2 d. kilusį gaisrą⁹⁰. Bet kuriuo atveju, teko vėl atstatinėti pastatus. Žinomas pavienės išmokos pilininkui, pavyzdžiu, 1532 m. LDK iždininkas Jonas Hornostajus U. Hozijui statyboms skyrė 50 kapų grašių. Gaisro padaryti nuostoliai buvo didžiuliai: dar ir 1534 m. lapkritį dėl blogos rūmų ir kitų statinių pilies teritorijoje būklės Žygimantas Senasis nesutiko Vilniuje priimti savo dukters Brandenburgo kunigaikštienės Jadvygos, o atykstančiam Prūsijos kunigaikščiui dėl prastų arklidžių ir gaspadų patarta vežtis mažesnę nei 50–60 raitelių palydą⁹¹.

Itin trumpai pilininkavęs J. Hozijus nesuspėjo kaip pilininkas pasireikšti Žemutinės pilies statybose. Tačiau jis pasižymėjo vėliau, per 1545–1548 m. statybų darbus. Iš jo dideliais kiekiais buvo superkama mediena, čerpės, kalkės ir plytos statyboms, o taip pat jis rūpinosi ir pačiais statybų darbais. 1547 m. J. Hozijui buvo pavesta prižiūrėti Radvi-

7 pav. Malomožejkovo cerkvė. 1516–1542. Šimkos Mackevičiaus fundacija. Vidmanto Jankausko nuotrauka. 2010.

Fig. 7. Malomožejkovo Orthodox church. 1516–1542. Founded by Šimka Mackevičius. Photo by Vidmantas Jankauskas.

lų rūmų ir atraminės sienos prie kalno statybos, mūrinių statybų superintendentu jis buvo ir 1548 m.⁹¹

U. Hozijaus pradėtus darbus – prieš 1530 m. gaisrą ir po jo Žemutinės pilies teritorijoje iškilusių rūmų pietinio ir rytinio korpusų, vėliau šaltiniuose vadintam Senaisiais karaliaus rūmais *Aula Regia Antiqua*, tėsė pilininku 1537 m. paskirtas Š. Mackevičius. Anot Władisława Pociechos, panašiai kaip Boneris Krokuvoje, taip Š. Mackevičius Vilniuje prižiūrėjo Vilniaus rūmų statybos darbus. Dar prieš paskyrimą jam pavesta ruoštį „plyties, plytas, kalkes ir kitas tam reikalingas medžiagias“⁹². Vélesni šaltiniai patirčina, kad Š. Mackevičius vėliau tikrai vykdė statybas. Tuo tikslu „kad galėtų gaminti plytas Vilniaus piliai“ 10 metų buvo išsinuomavęs Šv. Dvasios vienuolynei priklausančią plytinę už Vilnios. Už nuomą kasmet vienuoliams duodavo po tris tūkstančius plytų ir po du plaustus medienos⁹³. 1539 m. pavasarį–vasarą pilininkas vadovavo praėjimo iš rytinio rezidencinių rūmų korpuso į karališkajį sodą statybos, kurias vykdė italias Bernardas de Gianottis⁹⁴ ar kitų naujų statinių, pavyzdžiui, naujo namo tarnams Žemutinės pilies teritorijoje statybos.

Kaip minėta, didelio masto statybos Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje vyko 1544–1548 m., tačiau apie P. Giedraičio indėlių jose nėra duomenų. O pirmieji pilininko Kalėdos Fiodorovičiaus paminėjimai šaltiniuose rodo svar-

bū jo vaidmenį 5-ojo dešimtmečio statybose. 1544 m. pavasarį–vasarą jis rūpinosi statybinėmis medžiagomis, prižiūrėjo Radvilos rūmų statybas, arklidžių, skirtų Vilniaus vaitui, uždengimą. Iš viso tuo metu buvo išleista 100 kapų ir 39 lietuviški grašiai. 1547 m. balandį Vilniaus pilininkas Fiodorovičius saskaitose paminėtas kaip karališkosios plytinės, kuri buvo už Neries, greičiausiai, Šnipiškėse, valdytojas. Iš čia dideliais mastais pirktos plytos ir kalkės statyboms plytyje. Dar po pusmečio, 1548 m. sausį–vasarą jo prižiūrimi darbininkai krovė 140000 plytų iš tos pačios valdovo plytinės. 1548 m. gegužės 9 d. Fiodorovičius atsiskaitė su iždininku už medžiagas gautas karališkojoje plytinėje išdegamų plytų ir kalkių gamybai bei už naujos didelės krosnies statybą. Šiemis darbams jis išleido 82 kapas ir 36 grašius⁹⁵.

Istoriografijoje neminimi jokie valdovų rūmų statybų ar rekonstrukcijos darbai J. Breitfuso pilininkavimo metu ar kai jam buvo suteiktos Vilniaus statybų prižiūrėtojo pareigos (1551–1571). Tačiau tokios aukštostos kvalifikacijos ir patirties statybininko, architekto bei projektuotojo skyrimas turėjo reikšti tik vieną – bent jau rekonstrukcijos darbai plytyje tikrai vyko. Tai patvirtina žinutės valdovo 1553–1555 m. išlaidų knygose, nors statybų mastas lieka neaiškus. Darbai prasidėjo 1552 m. sausį, kai į Vilnių J. Breitfuso žinion atvyko pirmieji 16 stalių, kalvių, daili-

džių ir mūrininkų, o statyboms (*pro aedificiis*) buvo skirta 7200 auksinų. Rudenį Vilniuje dirbo vyriausias kanalų prižiūrėtojas Matušas. Darbai vyko ir 1553–1555 m., išmokėta dar 2707 auksinų statyboms⁹⁶. 1561–1566 m. dvaro iždininko ataskaitose atsiranda nuolatinė eilutė dėl paskirtų pinigų „mūsų Vilniaus pilies statyboms“. Tačiau nei statybų mastas, nei jų pobūdis ar Vilniaus pilininko J. Breitfuso veikla jose nedetalizuojama. Visgi nuo 1562 m. J. Breitfusas palaipsniui vis labiau buvo įtraukiamas į statybų organizavimo darbus Knišine ir Tikotine, nors dar iki 1568 m. rasdavo laiko pasirūpinti ir vilnietiškais reikalais. Antai 1568 m. lapkričio 28 d. Žygimantas Augustas rašte LDK iždininkui Mikalojui Naruševičiui nurodė paimti iš Breitfuso patrankas („iš Vilniaus pilininko Jobo Breitfuso (...) patrankos, pastatytos Vilniuje, sode“)⁹⁷.

Duomenų apie vieno ilgiausiai pilininkavusių V. Pžetockio vykdytas statybas Vilniaus pilyje nėra. Tačiau bent jau jo pilininkavimo pradžioje turėjo būti vykdomi rekonstrukcijos, o gal ir nedideli statybų darbai. Neatsitiktinai 1573–1575 m. jis prižiūrėjo plytų gamybą šv. Dvasios vienuolynei priklausancioje plytinėje už Vilnios⁹⁸. Taip pat nieko nėra žinoma ir apie J. Vlošeko statybinę veiklą XVI a. pabaigoje iki pat 1610 m. gaisro.

Išvados

1. Valdovo skiriami svarbiausi Vilniaus pilii administatoriai – Vilniaus pilininkai didžiausią įtaką per visą parreigybių istoriją turėjo XVI a. Nuo 1496 m. iki 1619 m. šias pareigas éjo 11 asmenų, labai įvairiai įvardijamų šaltiniuose. Neretai asmenvardžiai užrašyti keliomis formomis, be to, iki XVI a. vidurio vietinės kilmės Vilniaus pilininkai dar neturéjo pastovių paveldimų pavardžių.

2. XVI a. Vilniaus pilininkais valdovai dažniausiai skirdavo miestiečių kilmés, arba gilesnių bajorystės šaknų neturinčius asmenis. Tai nebuvo žmonés kilę iš žymų giminių, tačiau jie privaléjo būti gerai žinomi valdovo dvare ir pasižyméti patikimumu.

3. Daugiau pareigūnų (6) buvo vietiniai, 5 buvo užsieniečiai (2 vokiečiai, 2 lenkai ir 1 olandas). Apie 5 asmenų religines pažiūras trūksta duomenų, tarp likusių pilininkų dominavo katalikai (4), 2 buvo stačiatikiai. Valdovai nesureikšmino religinio faktoriaus ir į šias pareigas skyré tiek stačiatikius, tiek ir katalikus. Protestantų, jei tokius ir buvo, tai mažuma.

4. Beveik 80 proc. grupės narių turėjo šeimas, jų žmonų socialinė padėtis buvo panaši į jų pačių – kilusios iš miestiečių, ar nežymios bajorijos. Šeimų gausa (5-6 vaikai) išskyrė Jobas Breitfusas ir Ulrichas bei Janas Hozijai, tačiau tik Šimkos Mackevičiaus sūnus Jonas Šimkovičius padaré svaresnę karjerą ir tapo centriniu LDK pareigūnu.

5. Įprastai (6 pilininkai) karjerą pradéjo nuo žemesnių pareigybų valdovų ar (2 pilininkai) LDK didikų dvaruose. Dveji pilininkai pradžioje sėkmingai užsiémé prekyba. Trijų pilininkų karjerai svarbiausios įtakos turėjo karaliénės Bonos pagalba. Aukštesnes pareigas – didžiojo LDK raštininko pareigas gavo tik vienas grupės atstovas Zanka Ivanovičius. Profesionaliausiai pilininko pareigoms buvo pasiruošęs architektas J. Breitfusas, statybų ir administra-

vimo patirties turėjo Kalėda Fiodorovičius.

6. Visi pilininkai priklausé vidurinajai, ar net pasiturinčiai (U. Hozijus ir Š. Mackevičius) bajorijos ir miestietijos daliai. 8 pilininkai turėjo 1–3 namus ar dvarus Vilniaus miesto centre, o visi – nekilnojamomo turto Vilniaus, Ašmenos, Lydos ir kt. pavietuose. Keli iš jų skolindavo grynuosius pinigus. Lemiamos įtakos materialiniams gerbūviui turėjo einamos pilininko pareigos. 7 pilininkai šias pareigas éjo nuo 26 iki 5 metų, o 4 – nuo 2 metų iki 4 mén. Iki XVI a. vidurio pilininkysté nebuvo skiriama iki gyvos galvos.

7. Pilininkai turėjo jiems pavaldų administracinių aparatą, savo kanceliarijoje sprendé darbinius ir administracinius klausimus, dalyvaudavo valdovo ar Vilniaus vaivados teismuose. Jie administrovavo išskirtą Vilniaus miesto dalį – pilininko jurisdiką, kuri XVI a. dar po truputį buvo plečiama. Čia prižiūrėjo valdovo nekilnojamaji turtą, savo lėšomis statė statinius, skirstė valdas įvairiems asmenims ir pan. Iš pavaldžios teritorijos pilininkai rinko mokesčius (karčempinigius, dėklą, malūno mokesčius ar rinkliavą už žemės matavimus). Svarbiausia pilininkų funkcija buvo Vilniaus Žermutinės pilies rūmų priežiūra. Statybų ar rekonstrukcijų darbuose dalyvavo visi XVI a. Vilniaus pilininkai, tačiau jų konkretus indėlis priklauso nuo vykdomų statybų masto. Didžiausiai iššūkiai teko U. Hozijui ir Kalėdai Fiodorovičiui, taip pat J. Breitfusui.

Raimonda Ragauskienė

16th-century Vilnius Superintendants: a Collective Portrait

Summary

The most important, ruler-appointed administrators of the castles in Vilnius, the Vilnius Superintendants (*praefectus castrorum, burgravia, horodniczy, городничий*), had the greatest significance for the castles, for Vilnius, or even for the state in the 16th century when the rulers of Lithuania and Poland still had a permanent residence in the Grand Duchy of Lithuania capital, when the construction and repair of the Lower Castle in Vilnius were made on various scales, and when intense manor life occurred here. The article is devoted to creating a collective portrait of this group of officials. It discusses the chronology of the life and appointment of the 16th century Superintendants, their social origin, religious views, marital status, career stages, and activities in acting as Supervisors. Questions that had never been touched in historiography became the object of this study.

During the 16th century (1496–1619), 11 people, who worked practically one after another or after a several year interval, were Superintendants. The recording of their personal names in the sources varies; sometimes the name of one person is recorded in several ways. Until the mid-16th century, the persons of local origin who became Superintendant still did not have permanent hereditary surnames and the process of their formation occurred. There were no plebeians among the officials, but usually in the 16th century the rulers appointed as Superintendant either persons with origins in the city or persons without deeper knighthood roots and new nobles. These were not people arising from especially famous families, but they must have been well known on the ruler's manor and noted for their reliability.

More of the officials (6) were of local origin than foreigners (5: 2 Germans, 2 Poles, and 1 Dutchman). The data for the religious beliefs of 5 people is missing, but among the remaining Superintendants, Catholics dominated (4) over orthodox believers (2). In fact, the rulers placed no significance on religion and appointed both Catholics and Orthodox believers to this position. Protestants, if any existed, were a minority. Almost 80% of the group's members had a family, 3 of them, according to inconclusive data, had been married twice. The social standing of the Superintendant's wife was similar to his own, i.e. arising from among the city's inhabitants or obscure knighthood. Jobas Breitfusas (*Job, Hiob Breitfus*) as well as Ulrichas and Janas Hozijai (*Ulrich Hosius, Johann Hosius*) were distinguished by the size of their families (5–6 children), but only Jonas Šimkevičius (*Jan Szymkowicz*), the son of

Šimka Mackevičius (*Szymko Mackiewicz*), made it a career and became a central GDL official.

In the 16th century, the career stages of the Vilnius Superintendants were similar. Ordinarily (for 6 persons) their career began on the manors of rulers with lower positions or (for 2 Superintendants) on those of GDL magnates. Two initially engaged successfully in trade and later became involved in the business of minting money. The assistance of Queen Bona was the main influence in the careers of three Superintendants. Aside from the Vilnius castellanship, only one representative of the group, Zacharijus Ivanovičius obtained a higher position, that of great clerk of the GDL. Architect J. Breitfusas was professionally prepared for the position of Superintendant, while Kalėda Fiodorovičius (*Kolęda Fiodorowicz*) had construction and administrative experience. The others were distinguished as good stewards – administrators or businessmen. The positions occupied, the economic activities, and the ruler's holdings entrusted to their care allowed the Vilnius Superintendants to accumulate solid material wealth. All of them belonged to the middle or even rich (U. Hozijus and Š. Mackevičius) elements of the knighthood and the city's inhabitants. 8 Superintendants had 1–3 homes or mansions in the centre of Vilnius, and all had real estate in the districts (*pavietai*) of Vilnius, Ašmiany, Lida, etc. Several of them lent money.

The Superintendants were appointed for different periods of time. Seven of them were busy for 26 to 5 years, while four were Superintendants for 2 years to 4 months. Not all of them held the position for life; this tradition developed only from the mid-16th century. The Superintendants had an administrative apparatus under them, decided work and administrative questions in their office, and frequently participated in the ruler's or the Vilnius palatine's courts. They administered a separate part of the city of Vilnius, i.e. the *Horodniczy* jurisdiction, which in the 16th century was still being gradually expanded. Here he supervised the ruler's real estate, from his own funds erected buildings, assigned authority to various persons, etc. The Superintendant collected taxes from the territories under his jurisdiction (tavern taxes, grain tributes, mill taxes, or survey levies). The main function of a *Horodniczy* was the supervision of the palace of the Lower Castle in Vilnius. All of the 16th century Vilnius Superintendants participated in construction or reconstruction work, but their specific contribution depended on the scale of the construction. The greatest challenges were faced by U. Hozijus, Kalėda Fiodorovičius, and J. Breitfusas.

¹ Lietuviškoje istoriografijoje vartojami du terminai: *pilininko* ir *pilies prižiūrėtojo*. Abu jie nenusižengia istorinei tikrovei, o šiam straipsnyje pasirinktas pirmasis – pilininko variantas.

² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. Tom I: Województwo Wileńskie. XIV–XVIII wiek, redagavo A. Rachuba parengė U. Jamialjanczyk, H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romanik, Warszawa, 2004, p. 102–107 (toliau – *UWW*).

³ E. Łopaciński, „Horodnictwo Wileńskie w latach 1470–1794“, *Wilno. Kwartalnik poświęcony sprawom miasta Wilna*, 1939, czerwiec, Nr. 2, p. 73–107.

⁴ S. Samalavičius, „Kunigaikščių rūmų gyventojai XVIII amžiuje“, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. 1989 metų tyrimai*, Vilnius, 1991, p. 77–95; to paties, „Kunigaikščių rūmų ir pilių priežiūra XVI–XVIII a.“, *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai (1994–1995 m. tyrimai)*, Vilnius, 1999, p. 13–15, 46, 50.

⁵ *UWW*, p. 102–107.

⁶ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė R. Ragauskienė, (toliau – *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*), Vilnius, 2006, p. 130, 133–134, 169, 184–187 etc.

⁷ Žr. D. Burba, „Nusikaltimai ir bausmės Vilniaus pilininko juridikoje XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, *Lietuvos pilys*, 2007, Nr. 3, p. 49–65.

⁸ E. Łopaciński, „Nieznane dane archiwalne i wiadomości źródłowe do historii sztuki Wilna i b[ylego] W[ielkiego] X[iestwa] Litewskiego od XVII do początków XIX w.“, *Prace i materiały sprawozdawcze sekcji historii sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, Wilno, 1938/39, t. 3, p. 52–57, 59–60; W. Urban, „Hojusz Ulryk ok. 1455–1535“, *Polski Słownik Biograficzny* (toliau *PSB*), t. 10, Kraków, 1962–1964, p. 47; H. Lulewicz, „Przetocki Wojciech ok. 1522–1598“, *PSB*, t. 29, Kraków, 1986, p. 22; A. Ragauskas, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“, *Vilniaus Žemutinės pilies biografinis žodynas*, (spaudoje). Dėkoju už galimybę pasinaudoti rankraščiu.

⁹ C. A. Бернадский, *Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России*, С. Петербург, 1903, т. 3, с. 107–108.

¹⁰ XVI a. pilinkų sąrašo sudarytojai nurodo dar vieną Kalėdos asmenvardžio užrašymo variantą – Fiodoras Kalėda. Tačiau man tokio įvardijimo šaltiniuose aptiki nepavyko. Žr.: *UWW*, p. 103.

¹¹ A. Ragauskas, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“, min. veik.; *Album Armorum Nobilium regni Poloniae XV–XVIII saec.*, parengė B. Trelińska, Lublin, 2001, p. 140–141, Nr. 277–278.

¹² E. Łopaciński, „Horodnictwo Wileńskie w latach 1470–1794“, p. 84.

¹³ Z. Wojtkowiak, *Maciej Stryjkowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań, 1990, p. 169.

¹⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007, p. 308.

¹⁵ *Lietuvos Metrika* (mikrofilmai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve, f. 389, toliau – *LM*), Nr. 29, l. 122v; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI wieku*, Warszawa, 1887, p. 103.

¹⁶ A. Boniecki, *Poczet rodów*, p. 103; И. Лаппо, *Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория*, Спб, 1901, с. 263; W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, Poznań, 1958, t. 3, p. 257.

¹⁷ E. Łopaciński, „Horodnictwo Wileńskie w latach 1470–1794“, p. 75.

¹⁸ *LM*, Nr. 34, l. 297–298.

¹⁹ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przelomie XV i XVI wieku*, Poznań, 1995, p. 26.

²⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506)*, p. 308.

²¹ W. Pociecha, *Królowa Bona*, t. 3, p. 139, 185–186, 255–256.

²² *Elementa ad fontium editiones*, t. 50, Romae, 1980, p. 116–117, 152; t. 75, Romae, 1991, p. 66.

²³ Antrą kartą už evangeliko reformato Naugarduko vaivados Mikalojaus Radvilos ištékėjusi A. Višniovecka 1573 m. Horodnėje sudarytame testamente pažymėjo: „sielą pavedu Viešpačiu, o kūną žemei“, tačiau tiksliau nepareiškė valios dėl palaidojimo vietas. Apie jos palaidojimą protestantiškoje Dubingių bažnyčioje duomenų nėra, tiketina, kad buvo stačiatikė ir palaidota galbūt Horodnėje, kur ir suraše testamentą: Archiwum Główne Akt Dawnzych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, (toliau – AGAD, AR) sk. XI, Nr. 21.

²⁴ *LM*, Nr. 69, l. 72–74v; M. Baryczowa, „Augustyn Rotundus Mieleski – pierwszy historyk i apologeta Litwy“, *Z dziejów Polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, Wrocław, Warszawa, etc. 1976, p. 144.

²⁵ J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta. Z historii dziejów realizacji myśli monarszej między Niemnem a Narwią*, Białystok, 2001, p. 490.

²⁶ Z. Wojtkowiak, *Maciej Stryjkowski*, p. 169.

²⁷ *LM*, Nr. 17, l. 316; Nr. 258, l. 105v–110; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518). Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2002, p. 341; A. Ragauskas, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“.

²⁸ Šaltiniuose minimas Mykolas Grigorjevičius Kalėda – Radvilos Rudojo djakas, vėliau raštininkas, 1577 m. didiko Ašmenos paseniuinis, 1578 Trakų vaiskis, nurodomas kaip pilininko Kalėdos posūnis. *LM*, Nr. 246, l. 318 etc.

²⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518)*, p. 341.

³⁰ A. Boniecki, *Poczet rodów*, p. 103.

³¹ *LM*, Nr. 252, l. 11; A. Boniecki, *Poczet rodów*, p. 61–62.

³² *LM*, Nr. 254, l. 308 v.–310

³³ *LM*, Nr. 258, l. 105 v.–110; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 501.

³⁴ A. Ragauskas, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“; *De Hosii Cardinalis familia, Stanislai Hosii Epistolae*, parengė F. Hippler i W. Zakrzewski, Kraków 1879, t. I, p. LXVIII–XCI; M. Gumowski, „Ulryk Hozjusz, ojciec kardynała, horodniczy wileński“, *Przegląd Powszechny*, 1926, t. 171, p. 320–329.

³⁵ B. R. Vitkauskienė, „XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose“, *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*, p. 78, visas šaltiniu vertimas p. 130–134.

³⁶ 1547 05 31, Vilnius, B. Radvilienė – sūnui M. Radvilai, AGAD, AR, sk. IV, kop. 636; R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis*, Vilnius, 2002, p. 336.

³⁷ *LM*, Nr. 240, l. 271; Nr. 252, l. 379–379v; Nr. 253, l. 258v.

³⁸ M. Gumowski, *Mennica Wileńska w XVI i XVII wieku*, Warszawa, 1921, p. 27–37; W. Urban, „Hojusz Ulryk ok. 1455–1535“, p. 47; A. Ragauskas, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“.

³⁹ J. Glinka, „Zamek w Białymostku“, *Rocznik Białostocki*, 1961, t. 2, p. 68–71; M. Ferenc, *Dwór Zygmunta Augusta. Or-*

- ganizacija i ludzie*, Kraków, 1998, p. 84, 124, 223; **J. Maroszek**, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 487–490.
- ⁴⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514). Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius, 1995, p. 313.
- ⁴¹ *UWW*, p. 103.
- ⁴² 1537 03 01, 22, Krokuva, karalienė Bona – Š. Mackevičiu, **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, t. 3, p. 183–187.
- ⁴³ *UWW*, p. 103.
- ⁴⁴ **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, t. 3, p. 186.
- ⁴⁵ *LM*, Nr. 238, l. 193; Nr. 240, l. 463; Nr. 242, l. 44.
- ⁴⁶ **K. Pietkiewicz**, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, min. veik.
- ⁴⁷ **M. Ferenc**, *Dwór Zygmunta Augusta*, p. 212; *UWW*, p. 104.
- ⁴⁸ AGAD, Zbiór materiałów różnej provenienции z XVI–XX w., Nr. 001, 002; *LM*, Nr. 227, l. 195; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518)*, p. 149; *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 186; *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*, p. 180–181, 256.
- ⁴⁹ **A. Ragauskas**, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“.
- ⁵⁰ *LM*, Nr. 27, l. 153v; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518)*, p. 161, 191, 208, 275, 315–316; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10*, parengė A. Banionis, A. Baliulis, Vilnius, 1997, p. 65; *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 281, 286, 548.
- Šimka Mackevičius žinomas kaip Malomažeikavo (Murovankos) cerkvės fundatorius, žr. **A. M. Kušnarevič**, *Культае даўліцтва Беларусі XIII–XVI ст.*, Minsk, 1993, p. 71–74. – Red. pastaba.
- ⁵¹ *LM*, Nr. 17, l. 618–619; Nr. 19, l. 138v–139v; Nr. 24, l. 169 v, 229; **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, p. 87.
- ⁵² *LM*, Nr. 76, l. 817 v.
- ⁵³ *LM*, Nr. 17, l. 607v; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002, Nr. 49.
- ⁵⁴ *LM*, Nr. 34, l. 174–178; Nr. 240, l. 536v; Nr. 252, l. 210 v; Nr. 240, l. 286–287, 375–377v; Nr. 249, l. 139v–142v. Nr. 239, l. 130v.
- ⁵⁵ *LM*, Nr. 260 l. 699v–700.
- ⁵⁶ *LM*, Nr. 17, l. 316; *UWW*, p. 103.
- ⁵⁷ **B. R. Vitkauskienė**, „XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose“, p. 76–82.
- ⁵⁸ 1546–1547 ir 1551–1552 m. P. Giedraičio vilnietiško itinerariumo duomenys: *LM*, Nr. 27, l. 146; Nr. 29, l. 102, 122; Nr. 34, l. 244 v, 297–298; Nr. 38, l. 47; **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, p. 186.
- ⁵⁹ 1537 03 22, Krokuva, karalienė Bona – Š. Mackevičiu, **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, p. 184.
- ⁶⁰ *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісай 28*, parengė B. Mianzhynski, Y. Svyazhynski, Minsk, 2000, c. 58, 138.
- ⁶¹ *LM*, Nr. 76, l. 273 v.
- ⁶² *LM*, Nr. 95, l. 168v–169; Nr. 96, l. 39–39v; 52 v–53.
- ⁶³ **B. R. Vitkauskienė**, „XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose“, p. 78.
- ⁶⁴ *LM*, Nr. 65, l. 92v
- ⁶⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514)*, p. 299.
- ⁶⁶ *LM*, Nr. 249, l. 125.
- ⁶⁷ *Elementa ad fontium editiones*, t. 50, p. 116–117, 152; t. 75, p. 66.
- ⁶⁸ *LM*, Nr. 24, l. 151v; Nr. 27, l. 68v, 125v; *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 12 (1522–1529)*, p. 186; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538)*, Nr. 25, 39, 78, 114, 137.
- ⁶⁹ *LM*, Nr. 238, l. 144v, 169, 199v, 283v, etc.
- ⁷⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 52 (1569–1570). Užrašymų knyga 52*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 2004; *LM*, Nr. 39, l. 606–609v; Nr. 48, l. 226v; Nr. 253, l. 252–252v; Nr. 267, l. 126; Nr. 279, l. 484v.
- ⁷¹ *LM*, Nr. 272, l. 39v; Nr. 279, l. 554; Nr. 282, l. 83v.
- ⁷² *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, parengė I. Kaniewska, Kraków, 1999, p. 229.
- ⁷³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 9 (1511–1518)*, p. 149.
- ⁷⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506)*, Nr. 306, 330, 453.
- ⁷⁵ *LM*, Nr. 76, l. 367v–368; Nr. 77, l. 467v–468.
- ⁷⁶ *LM*, Nr. 86, l. 105, 925 v; Nr. 91, l. 316–317.
- ⁷⁷ *LM*, Nr. 57, l. 115; Nr. 76, l. 380, Nr. 238, l. 491.
- ⁷⁸ *LM*, Nr. 76, l. 59.
- ⁷⁹ *LM*, Nr. 89, l. 4.
- ⁸⁰ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*, p. 72, 74, 129, 182, 256, 287 etc.
- ⁸¹ **E. Lopaciński**, „Horodnictwo Wileńskie“, p. 76.
- ⁸² *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 25 (1387–1546)*, p. 254.
- ⁸³ **E. Lopaciński**, „Horodnictwo Wileńskie“, p. 74.
- ⁸⁴ *LM*, Nr. 76, l. 67–68.
- ⁸⁵ *LM*, Nr. 285, l. 547; Nr. 291, l. 152v–153; Nr. 292, l. 62–62v, 153–154.
- ⁸⁶ *LM*, Nr. 18, l. 136–136 v.
- ⁸⁷ **A. Ragauskas**, „Vilniaus pilininkas Ulrichas Hozijus“; *Acta Tomiciana*, t. 2, Poznań, 1852, p. 142.
- ⁸⁸ *Acta Tomiciana*, t. 3, Poznań, 1853, p. 141. Remdamasis šia informacija, V. Dréma teigė, kad Vilniuje dirbo Gdansko meistras Mykolas Enkingeris,
- ⁸⁹ **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, t. 3, p. 93.
- ⁹⁰ *Acta Tomiciana*, t. 16, d. 1, parengė W. Pociecha, Poznań, 1961, p. 14; d. 2, p. 309, 405; *Vilniaus Žemutinė pilis XIVa.–XIX a. pradžioje*, p. 129.
- ⁹¹ **B. R. Vitkauskienė**, „XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose“, p. 79–80.
- ⁹² 1537 03 22, Krokuva, karalienė Bona – Š. Mackevičiu, **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, p. 184.
- ⁹³ *LM*, Nr. 287, l. 152v–153v.
- ⁹⁴ 1539 03 03, 1539 08 25, Krokuva, karalienė Bona – Š. Mackevičiu, **W. Pociecha**, *Królowa Bona*, t. 3, p. 184–185.
- ⁹⁵ *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje*, p. 130, 133–134, 169, 184–187; *LM*, Nr. 38, l. 633 v–635; Nr. 59, l. 114; Nr. 64, l. 131–135v.
- ⁹⁶ *Rachunki dworu królewskiego 1544–1567*, parengė A. Chmiel, Kraków, 1911, t. 1, p. 16–20, 22, 39–40 etc.; *Materiały do historii stosunków kulturotnych w XVI w. na dworze królewskim polskim*, parengė S. Tomkowicz, Kraków, 1915, p. 5–7, 11–12, 14, 20.
- ⁹⁷ *Księga ekspedycji kancelarii nadwornej 1559–1572. Materiały do dziejów dworu królewskiego*, parengė I. Kaniewska, Kraków, 1997, p. 87, 110, 112, 114 etc.
- ⁹⁸ *LM*, Nr. 287, l. 152v–153v.